

Zicht op zorgen

Kerncijfers over de problemen, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein

Zicht op zorgen

Kerncijfers over de problemen, hulpbronnen, leefsituatie en ondersteuning van mensen in het sociaal domein

Mirjam de Klerk

Evelien Eggink

Inger Plaisier

Klarita Sadiraj

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, mei 2023

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de 'Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus'.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2023

SCP-publicatie 2023-4

Opmaak binnenwerk: Xerox, Den Haag

Eindredactie en productiebegeleiding: Future Communication, Utrecht

Vertaling samenvatting: Metamorfose Vertalingen, Utrecht

Omslagontwerp: Xerox, Den Haag

Foto omslag: Hollandse Hoogte | Joyce van Belkom

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

1. het digitale bestand (rapport) intact blijft;
2. u de bron vermeldt;
3. u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via dans www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
Conclusies	6
1 Zicht op mensen in een kwetsbare situatie	9
2 Stapeling van problemen	13
3 Hulpbronnen in combinatie met problemen	17
4 Participatie buiten werktijd	25
5 Eenzaamheid	31
6 Kwaliteit van leven	36
7 Gebruik van ondersteuning	41
8 Gebruik van algemene voorzieningen	50
9 Niet-gebruik van ondersteuning	54
Summary	58
Literatuur	61

Voorwoord

Meedoen in de samenleving is niet voor iedereen even eenvoudig. Zeker niet voor mensen die te maken hebben met een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen hebben. Deze mensen bevinden zich in een kwetsbare situatie en hebben wellicht ondersteuning nodig om mee te kunnen doen, vanuit hun netwerk of vanuit de overheid. In het sociaal domein ligt er daarmee een belangrijke taak voor de gemeenten. Niet alleen bij het bieden van ondersteuning aan mensen, maar ook bij het faciliteren van de netwerken van mensen en de lokale kracht.

Om goede ondersteuning te kunnen bieden is actueel inzicht in de kwetsbaarheden waarmee mensen te maken hebben onmisbaar. Het gaat dan niet alleen om problematiek die direct op het terrein van het sociaal domein ligt, maar ook om aanpalende terreinen als digitale vaardigheden en schuldenproblematiek. Deze publicatie is signalerend van aard en biedt kwantitatief inzicht in de terreinen waarop kwetsbaarheden liggen, de hulpbronnen die mensen hebben en de kenmerken van mensen in een kwetsbare situatie. Daarnaast beschrijven we de participatie in de samenleving, eenzaamheid en de (subjectieve) kwaliteit van leven van mensen die zich wel of niet in een kwetsbare situatie bevinden. Ook gaan we in op het gebruik én niet-gebruik van ondersteuning.

Door de beschrijving van mensen die zich in een kwetsbare situatie bevinden, krijgen we zicht op groepen waar de zorgen van gemeenten liggen en naar wie de aandacht uit zou moeten gaan. We signaleren bij wat voor groepen integrale ondersteuning en/of maatwerk nodig zijn. Daarbij gaat het niet alleen om ondersteuning die betrekking heeft op het oplossen van problemen, maar ook op het versterken van hulpbronnen als veerkracht en de mogelijkheden het sociale netwerk te versterken en aan te spreken.

Wij danken Marco Bik, coördinator kennis en onderzoek van de gemeente Rotterdam en bestuurslid van de Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO) en Robin Tromp, strategisch onderzoeksadviseur van de gemeente Utrecht, als externe leden van de leescommissie voor hun constructieve commentaar bij eerdere versies van deze publicatie.

Prof. dr. Karen van Oudenhoven (algemeen directeur)

Drs. Marjolijn Olde Monnikhof (plv. directeur)

Conclusies

Hoofdboodschap

Eerder heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gemeentebesturen opgeroepen om meer aandacht te hebben voor de ondersteuning van mensen met complexe problemen. In dit onderzoek schetsen we een beeld van mensen die niet alleen te maken hebben met een stapeling van problemen op verschillende terreinen, zoals problemen met het doen van het huishouden, financiële problemen of sociale problemen (grote draaglast), maar ook met een gebrek aan hulpbronnen, zoals inkomen of veerkracht (geringe draagkracht). Het SCP beschouwt dit als een kwetsbare situatie. Het gaat om circa een op de tien volwassenen in Nederland. Mensen in een kwetsbare situatie participeren minder in hun vrije tijd, voelen zich vaker eenzaam en hebben een lagere kwaliteit van leven dan anderen. Hoewel niet iedereen in een kwetsbare situatie (formele) ondersteuning nodig heeft, moeten mensen waar nodig terug kunnen vallen op het vangnet van het sociaal domein.

Gemeenten dienen dan ook alert te zijn op zowel een stapeling van problemen als op de aan- of afwezigheid van hulpbronnen. Dit vraagt om levensbreed kijken en zo nodig domeinoverstijgende ondersteuning en maatwerk bieden, waarbij nadrukkelijk ook aandacht wordt geschonken aan het versterken van de eigen regie en veerkracht van mensen. Daarnaast is het vergroten van de toegankelijkheid van ondersteuning, onder meer door betere informatievoorziening, nog steeds nodig.

Grote verschillen tussen groepen

Het coalitieakkoord *Omzien naar elkaar* stelt: 'Iedereen in Nederland verdient een goed bestaan en moet mee kunnen doen' (VVD et al. 2021). Dit lukt echter nog niet voor iedereen: er zijn grote verschillen in hoe het met mensen gaat (Vrooman et al. 2023). Die ongelijkheid is hardnekkig, en kan door onder meer (de nasleep van) de coronacrisis en de energiecrisis nog groter worden (Den Ridder et al. 2020; De Klerk et al. 2021; Vrooman et al. 2023). Grote verschillen kunnen leiden tot (verdieping van) scheidslijnen in de samenleving en tot sociale uitsluiting (Putters 2021; SCP 2022).

Tekorten aan hulpbronnen spelen een grote rol in de ongelijkheid tussen groepen, zo laat de recente SCP-publicatie *Eigentijdse ongelijkheid* zien (Vrooman et al. 2023). Door deze verschillen in hulpbronnen ofwel vormen van kapitaal ontstaan verschillende sociale klassen. De mensen in de onderste twee sociale klassen, ongeveer een op de zes volwassenen, hebben minder hulpbronnen, een lagere maatschappelijke positie, minder levenskansen, een lager welbevinden, ervaren minder cohesie en hebben minder vertrouwen in de politiek.

Het sociaal domein als vangnet

Veel mensen, ook mensen in een kwetsbare situatie, redden zichzelf, vaak met ondersteuning vanuit hun eigen netwerk. Voor sommigen geldt dit echter niet: zij hebben ondersteuning nodig van hun gemeente. De taken die gemeenten hierin hebben, zijn vastgelegd in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo), de Jeugdwet en de Participatiewet, die samen het sociaal domein genoemd worden. Breder opgevat kunnen bijvoorbeeld ook het gemeentelijke armoede- en inburgeringsbeleid hiertoe gerekend worden. Het sociaal domein dient daarmee als vangnet voor mensen die het niet zelf of met hulp van hun omgeving redden. Dit vangnet blijkt juist voor mensen met complexe problemen nog niet goed te functioneren (Van Dam et al. 2022; Nederlandse Arbeidsinspectie 2022).

In deze publicatie kijken we gedetailleerd naar deze groep mensen, aan de hand van twee recente enquêtes onder de volwassen bevolking (zie ook Verbeek-Oudijk et al. 2023). We bieden actuele gegevens over de vraag hoe het mensen in een kwetsbare situatie vergaat en welke ondersteuning (van het netwerk of een beroepskracht) zij ontvangen. Ook kijken we naar 'niet-gebruikers': mensen die wel een hulpbehoefte hebben, maar geen ondersteuning gebruiken. Over deze groep was tot nu toe weinig bekend (Kromhout et al. 2018; Pommer et al. 2018).

Circa een op de tien volwassenen bevindt zich in kwetsbare situatie en participeert minder

Dit onderzoek laat zien dat ongeveer een op de tien volwassenen (1,3 miljoen mensen) in een kwetsbare situatie verkeert: zij hebben te maken met drie of meer problemen en daarnaast een gebrek aan zowel economische hulpbronnen (bv. inkomen, opleiding) als persoonlijke hulpbronnen (bv. veerkracht en regie). Het gaat dan bijvoorbeeld om mensen die problemen hebben met het huishouden doen, die weinig sociale contacten hebben en kampen met financiële problemen: een stapeling van problemen. Wanneer zij alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond en weinig veerkracht hebben (weinig hulpbronnen), is het moeilijk om deze problemen het hoofd te bieden. Ze hebben bijvoorbeeld minder mogelijkheden om zelf ondersteuning in te kopen of te organiseren. We signaleren dat juist de mensen met een stapeling van problemen over relatief weinig hulpbronnen beschikken die hun draagkracht zouden kunnen vergroten.

Mensen in een kwetsbare situatie participeren minder, zijn vaker eenzaam en zijn minder tevreden met hun leven dan mensen die zich niet in een kwetsbare situatie bevinden. Dit heeft te maken met het type problemen dat zij hebben, het aantal problemen en met hun hulpbronnen. Mensen in een kwetsbare situatie redden zich vaak zelf, afhankelijk van de hulpbronnen die zij tot hun beschikking hebben. Mensen die wel ondersteuning nodig hebben, krijgen deze vaak van hun eigen netwerk, maar ook van beroepskrachten, of een combinatie van beide. Niet iedereen die ondersteuning nodig heeft, ontvangt deze ook. Zo krijgt 3% van de mensen met een ondersteuningsbehoefte bij het huishouden, de persoonlijke verzorging of begeleiding, hierbij geen ondersteuning (niet-gebruikers). De helft van hen heeft niet om ondersteuning gevraagd, bijvoorbeeld omdat ze onafhankelijk willen blijven, denken niet in aanmerking te komen, of inschatten dat het te duur is.

Wat betekenen de uitkomsten voor (het beleid in) het sociaal domein?

Versterk persoonlijke en economische hulpbronnen

Veel mensen, ook mensen in een kwetsbare situatie, redden zichzelf, vaak met de ondersteuning vanuit hun netwerk. Er is dan ook veel 'eigen kracht' in de samenleving. De eigen kracht van mensen hangt samen met de beschikbaarheid van hulpbronnen. Zo is bekend dat arbeids- of inkomensonzekerheid kan leiden tot stress, waardoor het lastig is om problemen het hoofd te bieden (Van Baar et al. 2022). Niet alleen deze economische hulpbronnen zijn belangrijk, maar ook persoonlijke hulpbronnen (zoals veerkracht of regie) zijn van belang. Gemeenten kunnen dus niet alleen inzetten op het vergroten van de bestaanszekerheid, maar ook op het vergroten van veerkracht en eigen regie (Van Baar et al. 2022; Geppert en Muns 2023). Ook het versterken van de sociale basis — informele structuren en laagdrempelige preventieve wijkvoorzieningen — geeft ruimte aan hulp vanuit het netwerk, en kan een zinvol onderdeel zijn van het bieden van ondersteuning door gemeenten. De verwachtingen over de eigen kracht van de burger en zijn omgeving moeten echter niet te hooggespannen zijn.

Domeinoverstijgend werken vraagt inzet van gemeente, rijk en uitvoerenden

De samenhang tussen problemen en een gebrek aan hulpbronnen die dit onderzoek laat zien, onderstreept het belang van een brede blik op het dagelijks leven van burgers en het leveren van maatwerk. Mensen kunnen bijvoorbeeld te maken hebben met problemen in de gezinssituatie én problemen hebben met het sociale netwerk én te maken hebben met weinig veerkracht om met deze problemen om te gaan. Hiervoor is inzet nodig op domeinoverstijgend werken in het brede sociaal domein, met verbindingen naar aanpalende terreinen, zoals schuldhulpverlening, (passend) onderwijs en de (thuis)zorg. Dit blijft echter voor veel gemeenten een uitdaging, onder meer door organisatorische en financiële knelpunten en verkokerde regelgeving (Plaisier en Den Draak 2021; Van Dam et al. 2022). Integraal werken vraagt niet alleen inzet van gemeenten, maar ook van de rijksoverheid en bijvoorbeeld samenwerking van uitvoerenden (bv. Kromhout et al. 2020; Van Dam et al. 2022; De Klerk et al. 2022; Van Gool et al. 2022).

Toegang tot ondersteuning kan beter

Mensen ervaren drempels bij de toegang tot ondersteuning uit het sociaal domein. Zo weet niet iedereen die ondersteuning nodig heeft deze te vinden doordat informatie vooral digitaal beschikbaar is, doordat aanvraagformulieren ingewikkeld zijn en het stelsel lastig te doorgronden is. Gemeenten lijken uit te gaan van een zelfredzame, (digitaal)vaardige burger. Zij zouden de toegang tot ondersteuning kunnen verbeteren door informatie eenvoudig, op verschillende manieren en op verschillende plekken onder de aandacht te brengen. Daarnaast moeten burgers erop kunnen vertrouwen dat ze kunnen terugvallen op ondersteuning en een respectvolle bejegening door de overheid (zie bv. SCP 2022). Zonder vertrouwen willen of durven mensen met problemen niet aan te kloppen bij de (lokale) overheid (zie bv. RVS 2021).

Toekomstige ontwikkelingen versterken behoefte aan creatieve oplossingen

Mensen in kwetsbare situaties worden extra hard geraakt door (de nasleep van) de coronacrisis, de energiecrisis en de inflatie (De Klerk et al. 2021; SCP 2021; CPB 2023). Daarnaast kunnen deze ontwikkelingen leiden tot een toename van het aantal mensen in een kwetsbare situatie. Het beroep op ondersteuning zal naar verwachting dan ook toenemen. Dit wordt nog versterkt door demografische ontwikkelingen als vergrijzing en immigratie. Door het toenemend aantal ouderen, langer thuis wonen en personeelstekorten in de zorg wordt steeds meer gevraagd van informele hulpverleners en de sociale basis (RIVM 2018; WRR 2021; TK 2022/2023). Het wordt daarom steeds belangrijker om te zorgen dat mantelzorgers niet uitvallen en burgers niet overvraagd worden (De Boer et al. 2019). Dit alles vraagt om een langetermijnvisie en om creatieve oplossingen van het rijk, gemeenten, werkgevers, professionals, informele hulpverleners en burgers zelf.

1 Zicht op mensen in een kwetsbare situatie

Mensen met complexe problemen, zoals mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt of jongeren met ernstige problematiek, worden minder goed geholpen dan anderen en verdienen daarom meer aandacht van gemeenten (Kromhout et al. 2020; Kromhout et al. 2021). In deze publicatie kijken we breed naar de groep mensen met verschillende problemen, hoe het hen vergaat en of zij gebruikmaken van (informele, formele of particuliere) ondersteuning. Het doel is gemeenten meer zicht te bieden op mensen die zich in een kwetsbare situatie bevinden doordat zij te maken hebben met een grote draaglast (veel problemen hebben) en relatief weinig hulpbronnen hebben die hun draagkracht kunnen versterken. Daarnaast bieden we inzicht in het gebruik en het niet-gebruik van verschillende vormen van ondersteuning en daarmee in de toegankelijkheid daarvan. We doen dit op basis van enquêtedata waarin we onder meer mensen die zich al dan niet in een kwetsbare situatie bevinden met elkaar vergelijken.

Actueel inzicht in mensen in een kwetsbare situatie nodig

Mee kunnen doen in de samenleving is niet voor iedereen vanzelfsprekend; zeker niet voor mensen die zich in een kwetsbare situatie bevinden. Wanneer mensen daar ondersteuning bij nodig hebben, kunnen zij niet alleen een beroep doen op hun netwerk en de lokale gemeenschap (zoals de buurt), maar ook op hun gemeente. De taken die gemeenten hierin hebben, zijn vastgelegd in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo), de Jeugdwet en de Participatiewet, die samen het sociaal domein genoemd worden. Doelen die in deze wetten zijn vastgelegd, zijn onder meer het bevorderen van de redzaamheid, de participatie (zowel arbeidsparticipatie als meedoen in de samenleving), het verminderen van eenzaamheid en het veilig opgroeien van kinderen.¹

Om deze doelen te kunnen realiseren, is actueel inzicht in de kwetsbaarheden waarmee mensen te maken hebben onmisbaar. In deze publicatie bieden we deze kwantitatieve inzichten. Het gaat bijvoorbeeld om de kenmerken van mensen in een kwetsbare situatie, gegevens over de omvang van deze groep en de terreinen waarop de kwetsbaarheden liggen. Ook gaat het om hun deelname aan de samenleving en de ondersteuning die zij al dan niet krijgen. Het gaat dan niet alleen om problematiek die direct op het terrein van het sociaal domein ligt, maar ook om problematiek die daaraan gerelateerd is, zoals een gebrek aan digitale vaardigheden en schulden.

Onvolledig zicht op gebruik en niet-gebruik verschillende typen ondersteuning

Ondersteuning kan voor mensen met (een stapeling van) problemen belangrijk zijn. Op basis van registraties is bekend dat het gebruik van (dure) gemeentelijke maatwerkvoorzieningen en de kosten daarvan de afgelopen jaren toenamen (zie bv. Schellingerhout et al. 2021). Mensen kunnen ook ondersteuning krijgen via hun netwerk of particulier betaalde ondersteuning. Deze ondersteuning wordt niet geregistreerd. (Enquête)onderzoek laat zien dat dit ook veel wordt gebruikt (bv. Putman et al. 2017; De Boer et al. 2020; De Roos et al. 2021). Over de verdeling van die ondersteuning over formele, informele en particuliere hulp ontbreken recente gegevens. Ook is er weinig inzicht in het gebruik van zogenoemde algemene voorzieningen, zoals algemeen maatschappelijk werk, het buurthuis en maaltijdvoorziening (Pommer et al. 2018; Schellingerhout et al. 2021). Tot slot is er nauwelijks zicht op de zogenoemde niet-gebruikers: mensen die wel een hulpbehoefte hebben, maar geen ondersteuning gebruiken (Kromhout et al. 2018; Pommer et al. 2018).

Deze publicatie vult deze hiaten in onze kennis van (het gebruik van) ondersteuning. Dat doen we door zowel een breed inzicht te geven in het gebruik van diverse soorten van ondersteuning (ook algemene voorzieningen en informele en particuliere hulp), als in het niet-gebruik.

¹ Zo is het doel van de Wmo 2015 de redzaamheid, participatie en kwaliteit van leven te bevorderen en eenzaamheid te verminderen (TK 2013/2014a). De Participatiewet zet in op zo veel mogelijk arbeidsdeelname en inkomensondersteuning (TK 2013/2014b) en de Jeugdwet richt zich op het gezond en veilig opgroeien van kinderen, zodat zij naar vermogen kunnen meedoen in de samenleving (TK 2012/2013).

Beleid ter bevordering van participatie en het verminderen van eenzaamheid

Meedoen in de samenleving is van belang voor alle burgers. Zo zijn mensen die weinig participeren vaak minder gelukkig dan mensen die dat meer doen, waarbij oorzaak en gevolg onduidelijk is (Van Campen en Olsthoorn 2022). Voor mensen met een beperking is dit recht inmiddels vastgelegd in het VN-verdrag Handicap (VN 2016). Meedoen is niet alleen belangrijk voor mensen zelf omdat het hun eigenwaarde en kwaliteit van leven verhoogt, maar ook voor de samenleving. Participatie kan immers niet alleen leiden tot meer solidariteit en minder tweedeling in de maatschappij (Bredewold 2014; Putman en Woittiez 2020), maar ook tot minder collectieve ondersteuning en daarmee tot geringere overheidsuitgaven.

Participatie kan niet alleen lastig zijn voor mensen met (lichamelijke, verstandelijke of psychische) beperkingen, maar bijvoorbeeld ook voor mensen met weinig digitale vaardigheden of een laag inkomen (zie bv. ook WRR 2017). Het is bijvoorbeeld bekend dat mensen met beperkingen minder sociale contacten hebben en minder participeren in hun vrije tijd (Eggink et al. 2020; Knapen et al. 2020; Kromhout et al. 2020; Menting et al. 2021). En financiële problemen of een gebrek aan gezelschap kunnen een reden zijn om niet te participeren (De Klerk 2014).

Naast de inspanningen van gemeenten om de participatie te bevorderen (zie bv. CRM 2022) voert ook de rijksoverheid verschillende programma's uit om het meedoen te verbeteren. Het vorige kabinet is bijvoorbeeld in 2018 gestart met het programma Onbeperkt meedoen!, dat tot doel heeft te komen tot merkbaar minder drempels in de samenleving, waardoor mensen kunnen leven zoals ze zelf willen (VWS 2018a). Ook is in 2018 het programma Eén tegen eenzaamheid opgezet, gericht op ouderen, en in 2022 het Actieprogramma 2022-2025, dat zich richt op eenzaamheid in het algemeen (VWS 2018b, 2022). Zie ook VNG (2021) voor enkele praktijkvoorbeelden van hoe gemeenten hiermee omgaan.

Insteek van dit onderzoek verschilt van eerder (SCP-)onderzoek

In deze publicatie wordt een algeheel beeld geschetst van mensen die zich in een kwetsbare situatie bevinden (mensen die te maken hebben met een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen hebben om met deze problemen om te gaan) en een vergelijking gemaakt met andere groepen. Dit doen we op basis van recente enquêtedata (verzameld in 2019-2021). Over deze thematiek heeft het SCP eerder gerapporteerd, onder meer in de Overall Rapportages Sociaal Domein (Pommer en Boelhouwer 2016, 2017; Pommer et al. 2018). Daar stonden de verschillen tussen gebruikers van de drie wetten centraal, terwijl we hier kijken naar verschillen tussen mensen die zich al dan niet in een kwetsbare situatie bevinden. Ander onderzoek was gericht op mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen (zie bv. Putman et al. 2017; Eggink et al. 2020; Knapen et al. 2020; Menting et al. 2021). Of op mensen die een beroep deden op ondersteuning, bijvoorbeeld op de Wmo (Feijten et al. 2017; CBS 2021a). In deze publicatie kijken we echter naar een breed scala aan problemen waar mensen tegenaan kunnen lopen. Zo kijken we ook naar administratieve vaardigheden en financiële problematiek. Ook beperken we ons niet tot ondersteuning vanuit de drie sociaal domein wetten, maar richten ons op ondersteuning in den brede.

Vraagstelling

In deze publicatie komen de volgende vragen aan de orde:

- Welke mensen (met welke kenmerken) verkeren in een kwetsbare situatie?
- Hoe gaat het met hen (hun participatie, eenzaamheid, subjectieve kwaliteit van leven)?
- In hoeverre gebruiken mensen die dat nodig hebben ondersteuning?

Een kwetsbare situatie kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. Zo kan het duiden op de problemen die mensen hebben (denk aan een beperking of schulden), maar ook op een gebrek aan hulpbronnen (zoals opleiding of veerkracht). In deze publicatie gaan we ervan uit dat mensen in een kwetsbare situatie verkeren als zij te maken hebben met (een stapeling van) problemen én over weinig hulpbronnen beschikken die hen kunnen helpen om met de problemen om te gaan, of eventueel ondersteuning te organiseren. Bij hen kan de balans tussen draaglast en draagkracht negatief uitvallen (Bakker et al. 1998; Movisie 2021). Zij hebben te maken met 'double trouble' (zie ook Eggink et al. 2020).

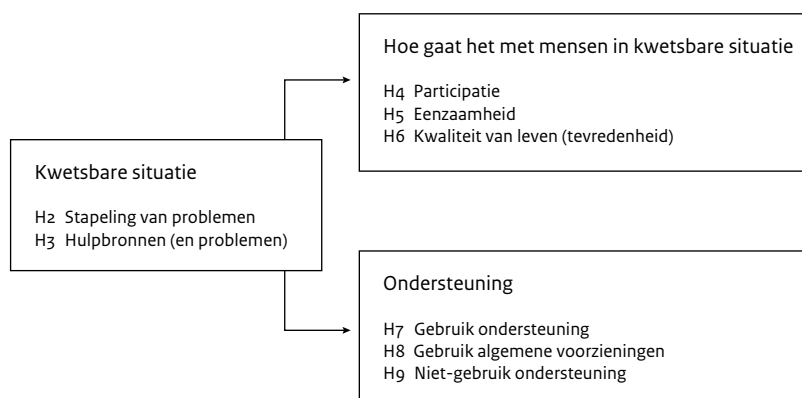
We vergelijken de kenmerken van mensen in een kwetsbare situatie met mensen die zich niet in een kwetsbare situatie bevinden. Daarbij kijken we naar achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht, huishoudensvorm, Nederlandse of migratieachtergrond. Dat zijn kenmerken waarvan bekend is dat mensen hierop verschillen in bijvoorbeeld hun hulpbronnen, gebruik van ondersteuning of kwaliteit van leven (zie bv. Vrooman et al. 2014; Schellingerhout et al. 2021; Vrooman et al. 2023). Het gaat in deze publicatie om het beschrijven van groepen die in een kwetsbare situatie verkeren, hun leefsituatie en gebruik van ondersteuning en voor zover de data dat toelaten de samenhang tussen deze kenmerken. Op grond van de beschikbare data is het niet mogelijk om oorzakelijke verbanden te leggen.

Opzet van de publicatie

De publicatie start met een beschrijving van de problematiek waar mensen mee te maken kunnen hebben (hoofdstuk 2) en de mate waarin zij beschikken over hulpbronnen (hoofdstuk 3). De combinatie van een stapeling van problemen en een gebrek aan hulpbronnen, ofwel de kwetsbare situaties, komt daar ook aan bod. Hiermee beantwoorden we de vraag *'Welke mensen (met welke kenmerken) verkeren in een kwetsbare situatie?'* In een aparte publicatie gaan we in op de zorgen, problemen en hulpbronnen van ouders met minderjarige kinderen (Bucx et al. 2023).

In de hoofdstukken daarna gaan we in op de leefsituatie van mensen in een kwetsbare situatie (de vraag *'Hoe gaat het met hen (hun participatie, eenzaamheid, subjectieve kwaliteit van leven?)'*). We gaan na in hoeverre zij participeren in de samenleving (hoofdstuk 4), zich eenzaam voelen (hoofdstuk 5) en tevreden zijn met hun leven (hoofdstuk 6). Daarna kijken we wie ondersteuning gebruikt (hoofdstuk 7) en wie er gebruik maakt van algemene voorzieningen (hoofdstuk 8). Sommige mensen gebruiken geen ondersteuning die zij wel nodig hebben: wie zijn dat en hoe komt dat (hoofdstuk 9)? Hierbij zoomen we in op de ondersteuning aan mensen met gezondheidsbeperkingen. Met deze drie hoofdstukken beantwoorden we de vraag *'In hoeverre gebruiken mensen die dat nodig hebben ondersteuning?'*

Figuur 1.1 Opzet van de publicatie

Wie deden er mee aan ons onderzoek?

Deze publicatie geeft kwantitatieve informatie over mensen die zich al dan niet in een kwetsbare situatie bevinden. Het gaat om een kerncijfer rapportage en daarom is er geen uitgebreide literatuurstudie uitgevoerd. Waar nodig wordt wel naar relevante literatuur verwezen.

De publicatie is gebaseerd op gegevens uit twee recente enquête-onderzoeken: de SociaalDomeinIndex 2021 (SDI'21) en het onderzoek Gezondheid, Zorg, Ondersteuning en Welzijn 2019-2022 (GZOW'19-'22).² Beide gegevensbronnen bevatten informatie over zelfstandig wonende 18-plussers (dus niet in een instelling wonend). Het gaat daarbij niet alleen om mensen die te maken hebben met problemen of

² Deze onderzoeken zijn niet specifiek gericht op onze onderzoeksvraag, maar dienen een breder doel. De informatie in die onderzoeken sluit daardoor niet op alle punten goed aan op onze onderzoeksvragen.

gezondheidsbeperkingen of die ondersteuning gebruiken, maar ook om mensen die daar niet mee te maken hebben. In regulier enquêteonderzoek doen relatief weinig mensen mee die te maken hebben met problemen, maar zij zijn voor dit onderzoek juist relevant. Daarom is er in dit onderzoek sprake van oversampling van deze mensen.³ De SDI is gericht op mensen met een grote kans op problematiek en op gebruikers van ondersteuning vanuit de drie decentralisatiewetten, en de GZOW op mensen met een (lichamelijke of psychische) beperking. Dit onderzoek is uniek: er zijn geen andere bronnen die zo veel indicatoren bevatten van de leefsituatie en het zorggebruik van zowel mensen met als zonder problemen of gezondheidsbeperkingen.

Er hebben 6077 mensen meegedaan aan de SDI-enquête en 7717 mensen aan de GZOW. Jongeren en mensen met een migratieachtergrond hebben, zoals in veel enquête-onderzoek, iets minder vaak meegedaan dan anderen. Via weging wordt gecorrigeerd voor zulke verschillen in respons en voor de stratificering (zie bijlage A, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport). De aandelen van diverse bevolkingsgroepen (bv. naar leeftijd, huishoudvorm of regio) in de populatie en de steekproef zijn exact gelijk na weging. Hiermee is de steekproef na weging representatief te noemen voor de zelfstandig wonende volwassen bevolking en kunnen uitspraken worden gedaan over de algemene bevolking. De gepresenteerde gegevens zijn steeds gewogen en significant op 5%-niveau. In de figuren staan aandelen of gemiddelden op basis van kruistabellen, maar om vast te stellen of er significante verschillen zijn, zijn ook regressieanalyses gebruikt. Zie voor meer informatie over de onderzoeken, de respondentenaantallen, de representativiteit, de weging en de analyses de onderzoeksbeschrijving in bijlage A.

Wie deden er niet mee aan ons onderzoek?

Bij een onderzoek als dit moeten we ons realiseren dat – net als in de meeste enquêtes – bepaalde groepen niet worden bereikt. Dat zijn waarschijnlijk juist degenen die in de meest kwetsbare omstandigheden verkeren, zoals mensen met ernstige gezondheidsbeperkingen, mensen die de taal niet spreken, mensen met dementie, mensen met een ernstige verstandelijke beperking en mensen die dak- of thuisloos zijn. Hoewel zowel de SDI als GZOW extra inzetten op het bereiken van mensen met beperkingen of problematiek, zullen ook hier de mensen in de meest kwetsbare situaties ondervertegenwoordigd zijn. Dit betekent dat de gepresenteerde gegevens mogelijk een te rooskleurig beeld geven van bijvoorbeeld de participatie of kwaliteit van leven (zie bv. ook Boelhouwer en Van Campen 2021; Schellingerhout et al. 2021).

Veldwerk tijdens de coronapandemie

De SDI-dataverzameling vond plaats tussen mei en november 2021, toen de coronamaatregelen van kracht waren maar er geen sprake was van een lockdown. De dataverzameling van de GZOW vond plaats van juli 2019 tot en met februari 2022, dus deels voor en deels tijdens de coronaperiode. Het veldwerk lag een aantal maanden stil toen er strenge maatregelen, zoals een lockdown, van kracht waren en in sommige maanden werden meer telefonische en minder face-to-face-interviews uitgevoerd (zie bijlage A). We corrigeren voor eventuele gevolgen van het doen van veldwerk in de coronapandemie door de maand van het veldwerk in de (multivariate) analyses mee te nemen. Daar waar het van toepassing is, staan we in de hoofdstukken stil bij de mogelijke effecten van de coronamaatregelen op de resultaten.

³ Dat is gedaan door te stratificeren en bijvoorbeeld mensen met een ernstige belemmering een grotere kans te geven om in de steekproef te komen dan mensen zonder belemmering. Zie bijlage A, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport.

2 Stapeling van problemen

- We spreken in dit onderzoek van een stapeling van problemen als mensen drie of meer problemen hebben. Dit is een van de indicatoren van een kwetsbare situatie in ons onderzoek.
- We onderscheiden zeven probleemgebieden waar mensen mee te maken kunnen hebben: problemen met algemene dagelijkse handelingen, problemen in de gezinssituatie, problemen met het sociale netwerk, problemen met het zelfstandig kunnen voeren van een huishouden, financiële problemen, geringe administratieve vaardigheden en arbeidsmarktproblemen.
- 63% van de zelfstandig wonende 18-plussers heeft in 2021 hooguit één van deze potentiële problemen, 20% heeft twee problemen en 17% (2,3 miljoen mensen) heeft drie of meer potentiële problemen. Mensen hoeven hun omstandigheden zelf niet als probleem te ervaren.
- 65-plussers, alleenstaanden, eenoudergezinnen en mensen met een migratieachtergrond hebben een grotere kans op een stapeling van problemen dan anderen.

Mensen kunnen te maken hebben met uiteenlopende problemen. Denk aan problemen in het gezin, op de arbeidsmarkt, met de administratie (zoals moeite hebben om formulieren in te vullen) of met het verrichten van algemene dagelijkse handelingen (zoals moeite hebben met zien, lopen of huishoudelijke activiteiten) (Pommer et al. 2018). In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre zelfstandig wonende volwassenen te maken hebben met (een stapeling van) problemen en of dit vaker voorkomt bij mensen met bepaalde demografische kenmerken. Het hebben van een stapeling van problemen kan tot een kwetsbare situatie te leiden. Of dat zo is, hangt ook af van de hulpbronnen die mensen hebben (zoals inkomen of veerkracht, waarover meer in hoofdstuk 3).

We onderscheiden zeven probleemgebieden waar mensen mee te maken kunnen hebben en we bakenen deze problemen op vergelijkbare manier af als in de *Overall rapportage sociaal domein* (Pommer en Boelhouwer 2016, 2017; Pommer et al. 2018).⁴ Hierbij gaan we uit van een ruime definitie van problematiek, waarbij we het hebben van enige moeite met bepaalde activiteiten ook als een potentieel probleem aanmerken. Aan respondenten is gevraagd of zij bepaalde activiteiten zelf kunnen verrichten, of dat zij te maken hebben met bepaalde omstandigheden zoals betalingsachterstanden, of het ontbreken van een sociaal netwerk (zie kader 2.1 voor een overzicht van de indicatoren voor problemen die in dit onderzoek zijn gebruikt). Het gaat om problemen waarvan mensen zelf aangeven dat ze die hebben, dus niet om geregistreeerde problemen. Overigens spreken we hier van problemen, maar hoeven mensen de omstandigheden waarin zij verkeren niet als een probleem te ervaren. In hoofdstuk 7 zullen we zien dat een groot deel van de mensen met problemen deze zelf, of met de ondersteuning die zij ontvangen, kunnen oplossen. Daarom spreken we in deze publicatie vaak van *potentiële* problemen en korten we dat soms in tot problemen.

⁴ Twee operationalisaties zijn aangepast ten opzichte van de operationalisaties in de *Overall rapportage sociaal domein*. Zo is bij financiële problemen de vraag of men kan rondkomen vervangen door de vraag of men meer dan 500 euro aan schulden heeft (excl. een studieschuld of hypotheekschuld). Bij problemen in de gezinssituaties is nu ook gevraagd naar psychische problematiek in het gezin.

Kader 2.1 Overzicht van de probleemgebieden in dit onderzoek

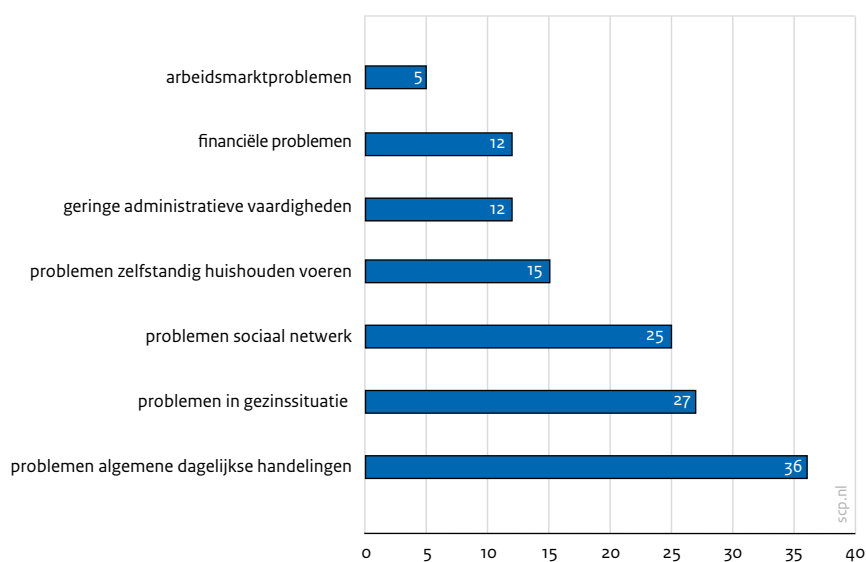
In dit onderzoek onderscheiden we zeven probleemgebieden waar mensen mee te maken kunnen hebben:

- Problemen met algemene dagelijkse handelingen (adl): problemen met zien of horen, met lopen, traplopen of met huishoudelijke activiteiten
- Problemen in de gezinssituatie: verslaving, relatie met partner, relatie met kind, gezinsproblemen, zorgen over opvoeding, psychische problematiek in gezin; problemen van respondent of gezinslid
- Problemen sociaal netwerk: minder dan 1x per maand contact met buur/vriend/familie
- Problemen met het zelfstandig kunnen voeren van een huishouden: persoonlijke verzorging, doen van het huishouden, verplaatsen, regelen van zaken als financiën
- Geringe administratieve vaardigheden: moeite met formulieren invullen, geringe computervaardigheden
- Financiële problemen: schulden of betalingsachterstanden hebben
- Arbeidsmarktproblemen: geen werk hebben, maar wel op zoek zijn (alleen gevraagd aan mensen van 65 jaar of jonger; voor 65-plussers wordt dit niet als een probleem gezien)

Problemen met dagelijkse handelingen, het gezin en het sociale netwerk komen vaak voor

De problemen die het meest voorkomen, zijn problemen met algemene dagelijkse handelingen (36% van de volwassenen), in de gezinssituatie (27%) en met het sociale netwerk (25%). Dit is weergegeven in figuur 2.1. In tabel B.2.1 in bijlage B is een gedetailleerder overzicht te vinden hoe vaak de afzonderlijke problemen voorkomen. We benadrukken nogmaals de ruime definitie van *potentiële* problemen, waardoor de prevalentie hoog lijkt uit te vallen.

Figuur 2.1 Prevalentie van potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten, n = 6077)^a

a We beschouwen het zoeken naar werk voor 65-plussers niet als een potentieel probleem. Van de 65-minners heeft 6% een arbeidsmarktprobleem.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Uit eerder onderzoek is eveneens bekend dat veel mensen met problemen te maken kunnen hebben. Zo geeft bijvoorbeeld circa een op de drie zelfstandig wonende 18-plussers aan dat ze te maken hebben met een lichamelijke beperking, een psychische beperking, of geheugenklachten (Kromhout et al. 2018; Woittiez et al. 2019a). Er wordt geschat dat een op de vijftien mensen (ruim 1 miljoen) een licht verstandelijke beperking heeft (Woittiez et al. 2019b).

Aard van problemen hangt samen met leeftijd, gezinssituatie en migratieachtergrond

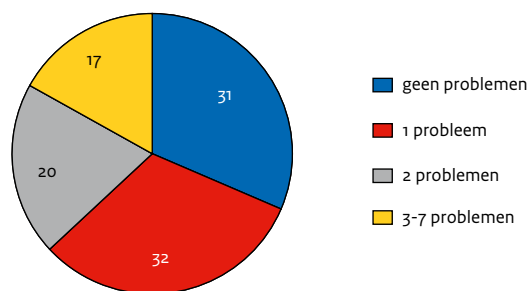
De aard van de problemen verschilt tussen groepen en hangt onder meer samen met leeftijd en gezinssituatie (tabel B.2.2 in bijlage B). Zo hebben ouderen – zoals te verwachten is – vaker dan jongere mensen problemen met de algemene dagelijkse handelingen, met het zelfstandig kunnen voeren van een huishouden en met geringe administratieve vaardigheden. 28-44-jarigen hebben relatief vaak problemen in de gezinssituatie, maar ook met financiële problemen. 18-27-jarigen hebben vaker problemen op de arbeidsmarkt, waarbij het deels ook gaat om jongeren die een opleiding volgen en een bijbaan zoeken.

Alleenstaanden hebben vaker dan anderen problemen met de algemene dagelijkse handelingen, met het voeren van het huishouden en met administratieve vaardigheden. Deels hangt dit samen met leeftijd, bijvoorbeeld in het geval van alleenstaande ouderen. Zij hebben ook relatief vaak arbeidsmarktproblemen (zie bv. CBS 2021b). Eenouderhuishoudens hebben relatief vaak te maken met problemen in de gezinssituatie, maar ook met financiële en arbeidsmarktproblemen (De Roos et al. 2013; NJi 2014; CBS 2021b). Mensen met een migratieachtergrond hebben vaker te maken met arbeidsmarktproblemen dan mensen zonder migratieachtergrond. Zij ontvangen bijvoorbeeld relatief vaak een bijstandsuitkering (Doove et al. 2018). Maar ook op andere terreinen, zoals sociale contacten en financiën, hebben zij vaker potentiële problemen (De Mooij et al. 2020).

Circa een op de zes volwassenen heeft stapeling van potentiële problemen

Uitgaande van onze definitie van potentiële problemen heeft ongeveer een derde (31%) van de thuiswonende volwassen bevolking geen potentieel probleem, ongeveer een derde (32%) één potentieel probleem en 20% twee potentiële problemen (figuur 2.2). De overige 17% van de bevolking (ongeveer 2,3 miljoen mensen) heeft te maken met drie of meer potentiële problemen. Hierbij merken we nogmaals op dat dit niet hoeft te betekenen dat deze mensen ook echt in een problematische situatie zitten. Dat is ook afhankelijk van de beschikbaarheid van hulpbronnen en van de vraag of mensen ondersteuning krijgen bij hun problemen. Bovendien is het belangrijk om te realiseren dat een inschatting van het aantal mensen dat te maken heeft met problemen afhangt van de indicatoren die beschikbaar zijn. Naarmate er meer aspecten worden meegenomen en deze ruimer gedefinieerd worden, zal het geschatte aantal mensen met een stapeling van problemen groter zijn.

Figuur 2.2 Stapeling van potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten, n = 6077)

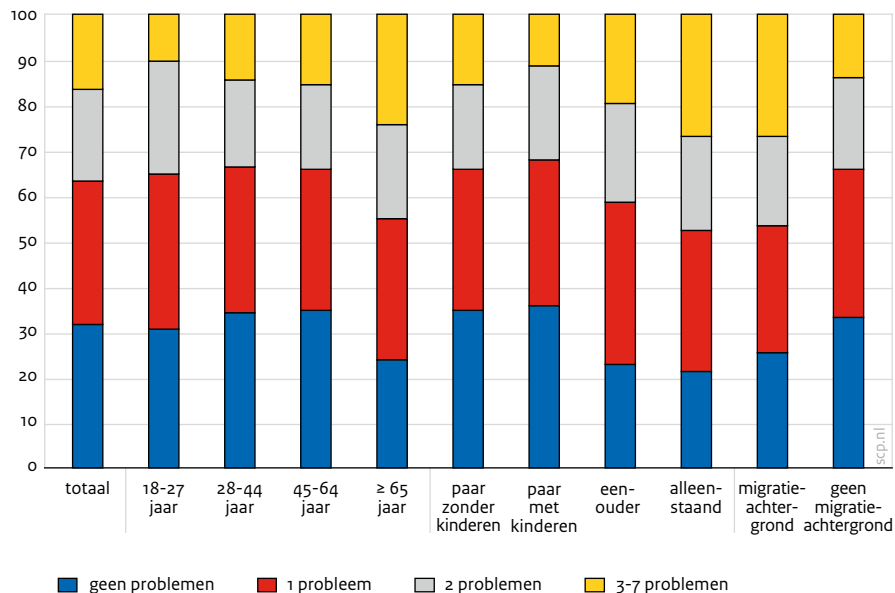
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Sommige problemen hangen onderling sterk samen. Als voorbeeld: van degenen die problemen hebben met het zelfstandig kunnen voeren van een huishouden, heeft ruim 80% ook problemen met de algemene dagelijkse handelingen en heeft 47% geringe administratieve vaardigheden. Vanwege deze samenhang, en omdat we ook relatief lichte beperkingen als een probleem opvatten, spreken we in deze publicatie over een stapeling van potentiële problemen als mensen drie of meer potentiële problemen hebben. Die keuze is ook ingegeven door de observatie dat er grote verschillen in bijvoorbeeld hulpbronnen zijn tussen mensen met drie of meer problemen en anderen. Hierop gaan we in hoofdstuk 3 nader in.

Stapeling van potentiële problemen verschilt tussen groepen

Het hebben van problemen is niet willekeurig verdeeld over de bevolking; het concentreert zich bij bepaalde groepen (zie bv. ook Pommer en Boelhouwer 2016). 65-plussers, alleenstaanden, eenoudergezinnen en mensen met een migratieachtergrond hebben vaker te maken met een stapeling van potentiële problemen dan 65-minners, paren zonder kinderen en mensen zonder migratieachtergrond (figuur 2.3). Zo heeft bijvoorbeeld 25% van de 65-plussers en 11% van de 18-27-jarigen drie of meer problemen. Van de mensen met een migratieachtergrond heeft 27% te maken met een stapeling van potentiële problemen, bijna twee keer zoveel als bij de mensen zonder een migratieachtergrond (14%).

Figuur 2.3 Prevalentie van potentiële problemen naar achtergrondkenmerken, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^a

a Deze kenmerken hangen significant samen met de prevalentie van potentiële problemen, ook als gecontroleerd wordt voor de andere kenmerken in deze figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

3 Hulpbronnen in combinatie met problemen

- In dit onderzoek definiëren we mensen in een kwetsbare situatie als personen die een combinatie van problemen op verschillende terreinen en een gebrek aan economische of persoonlijke hulpbronnen hebben.
- Voorbeelden van economische hulpbronnen zijn opleiding, betaald werk en inkomen. Voorbeelden van persoonlijke hulpbronnen zijn een goede gezondheid, veerkracht en regie. Hulpbronnen kunnen mensen helpen hun problemen het hoofd te bieden of ondersteuning te organiseren.
- Mensen met een stapeling van potentiële problemen hebben minder hulpbronnen dan mensen zonder potentiële problemen. Zo heeft 51% van de mensen met een stapeling van potentiële problemen alleen basisonderwijs of vmbo afgerond, heeft 48% weinig regie en heeft 28% weinig veerkracht. Bij mensen zonder problemen is dat respectievelijk 22%, 6% en 5%.
- Van degenen met een stapeling van problemen heeft 59% een tekort aan zowel economische als persoonlijke hulpbronnen (en van degenen zonder problemen 6%). Het gaat om 10% van de 18-plussers, ongeveer 1,3 miljoen mensen. Deze mensen bevinden zich volgens onze definitie in een kwetsbare situatie.
- Alleenstaanden (18%), 65-plussers (14%) en mensen met migratieachtergrond (16%) bevinden zich relatief vaak in kwetsbare situatie.

Mensen bevinden zich in een kwetsbare situatie als ze te maken hebben met een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen hebben. In dit hoofdstuk gaan we eerst na hoe vaak en bij wie er sprake is van geringe hulpbronnen en in hoeverre het gebrek aan hulpbronnen en een stapeling van potentiële problemen samenhangen. Vervolgens onderzoeken we hoeveel en welke mensen zich in een kwetsbare situatie bevinden.

Hulpbronnen helpen iemand vooruit te komen in het leven en zijn van invloed op iemands levenskansen en individuele levensuitkomsten, zoals iemands welbevinden (Vrooman et al. 2014; Vrooman et al. 2023). Voorbeelden van deze hulpbronnen in ons onderzoek zijn opleiding en inkomen⁵ (economische hulpbronnen), waardoor iemand in staat is om, als diegene problemen ondervindt, ondersteuning te organiseren. Ook persoonsgebonden hulpbronnen, die we hier persoonlijke hulpbronnen noemen, kunnen helpen.^{6,7} Te denken valt aan het hebben van een goede gezondheid, veerkracht of regie.⁸ Kader 3.1 geeft een overzicht van de manier waarop de hulpbronnen in dit onderzoek geoperationaliseerd zijn.⁹

⁵ In hoofdstuk 2 spraken we over financiële problemen. Daar ging het om betalingsachterstanden en het hebben van schulden. Hier gaat het om de hoogte van het inkomen, dat als hulpbron wordt gezien. Deze begrippen zijn vaak aan elkaar gerelateerd, maar er zijn ook mensen met een hoog inkomen en betalingsachterstanden en mensen met een laag inkomen zonder schulden (CBS 2022a).

⁶ De SCP-publicatie *Eigentijdse ongelijkheid* (Vrooman et al. 2023) kijkt niet alleen naar economisch en persoonskapitaal, maar ook naar sociale en culturele hulpbronnen zoals de ondersteuningsmogelijkheid van het sociale netwerk, leefstijl en digitale vaardigheden. Verder zijn economisch en persoonskapitaal wat breder geoperationaliseerd dan economische en persoonlijke hulpbronnen in dit rapport. Zo wordt bij persoonskapitaal ook gekeken naar esthetisch kapitaal, vertrouwen en zelfbeeld. De focus van beide onderzoeken verschilt: het onderzoek naar ongelijkheid was gericht op het zo goed mogelijk meten van hulpbronnen, terwijl dit onderzoek gericht is op problemen en ontvangen hulp.

⁷ Het gaat in dit rapport bij persoonlijke hulpbronnen dus om hulpbronnen die intrinsiek bij een persoon horen, oftewel persoonsgebonden zijn.

⁸ Regie is gemeten met vijf stellingen (zoals 'Ik heb weinig controle over de dingen die me overkomen' en 'Sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen'), die samen de *Pearlin mastery scale* vormen (Pearlin en Schooler 1978). Veerkracht is gemeten met twee stellingen ('Het is moeilijk voor mij om verder te gaan als er iets vervelends gebeurt' en 'Ik heb de neiging veel tijd te nemen om over tegenslagen in mijn leven heen te komen') uit de *Brief resilience scale* (Smith et al. 2008). Zie de bijlage bij hoofdstuk 3 voor meer uitleg over de gebruikte instrumenten.

⁹ Uiteraard is het krijgen van ondersteuning ook op te vatten als een hulpbron. Het ontvangen van ondersteuning komt vanaf hoofdstuk 7 aan bod.

Kader 3.1 Overzicht van de economische en persoonlijke hulpbronnen in dit onderzoek

Gebrek aan economische hulpbronnen

- Opleiding: alleen basisonderwijs, lager beroepsonderwijs, mavo, vmbo of mbo-1
- Betaald werk: geen betaald werk 1 uur per week of meer, inclusief korte periode, of werk als freelancer; bij 65-plussers wordt het niet hebben van werk niet als een gebrek aan hulpbron beschouwd
- Inkomen: laagste 20% van het netto gestandaardiseerde huishoudinkomen

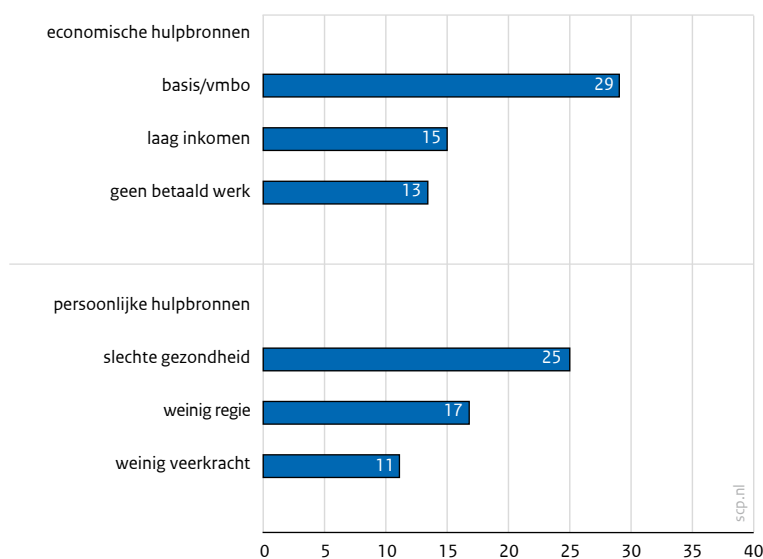
Gebrek aan persoonlijke hulpbronnen

- Gezondheid: langer dan zes maanden langdurige ziekte, lichamelijke beperking, psychische klacht of klacht als gevolg van ouderdom
 - Regie: het gevoel weinig grip te hebben op gebeurtenissen
 - Veerkracht: niet goed in staat zijn om te herstellen na een (ingrijpende) verandering in het leven
-

Prevalentie van een gebrek aan hulpbronnen bij volwassenen

In figuur 3.1 is weergegeven hoeveel zelfstandig wonende volwassenen te maken hebben met geringe economische of persoonlijke hulpbronnen. Van de volwassenen heeft 29% alleen basisonderwijs of vmbo afgerond, heeft 15% een laag inkomen en heeft 13% geen betaald werk. Op het gebied van persoonlijke hulpbronnen heeft 25% te maken met een slechte gezondheid (langdurige ziekte, lichamelijke beperking of psychische klacht), 17% met geringe regie en 11% met geringe veerkracht. Veerkracht is het vermogen van mensen om te herstellen na een (ingrijpende) verandering in hun leven (denk aan een scheiding, onvrijwillig ontslag, een ernstige ziekte, veeleisend werk, een gespannen relatie of armoede (Bolier 2012; Duyndam 2016)). Bij regie gaat het om de mate waarin iemand het gevoel heeft grip te hebben op gebeurtenissen en situaties (Pearlin en Schooler 1978). Behoud van voldoende regie over het eigen leven is noodzakelijk om zich bij optredende beperkingen aan te kunnen passen aan de gewijzigde omstandigheden (Schuijt-Lucassen en Deeg 2006).

Figuur 3.1 Gebrek aan economische en persoonlijke hulpbronnen, 18-plussers, 2021
(in procenten; n = 5694-6077)^a

a We beschouwen het niet hebben van betaald werk voor 65-plussers niet als een gebrek aan de hulpbron werk. Van de 65-minners heeft 18% geen werk.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

65-plussers, alleenstaanden en mensen met migratieachtergrond hebben minder hulpbronnen

Of mensen over hulpbronnen beschikken, hangt samen met hun leeftijd (zie ook figuur B.3.1 en B.3.2 in de bijlage). Zo hebben 65-plussers vaker alleen basisonderwijs of een opleiding vergelijkbaar met vmbo afgerond, hebben ze vaker een slechte gezondheid en ervaren ze minder vaak regie. 18-27-jarigen hebben vaker een laag inkomen en ervaren minder vaak regie. 45-64-jarigen hebben vaker geen betaald werk dan andere groepen.

Ook huishoudensvorm speelt een rol: in het algemeen hebben alleenstaanden en eenoudergezinnen vaker een tekort aan de onderzochte hulpbronnen dan anderen en hebben paren met kinderen juist vaker wel de beschikking over hulpbronnen. Dat geldt ook voor mensen met een migratieachtergrond: zij hebben minder vaak betaald werk, vaker alleen basisonderwijs of vmbo (of vergelijkbaar) afgerond, vaker weinig regie en minder veerkracht dan mensen zonder migratieachtergrond. Tot slot hebben vrouwen minder vaak betaald werk en vaker een lager inkomen dan mannen.

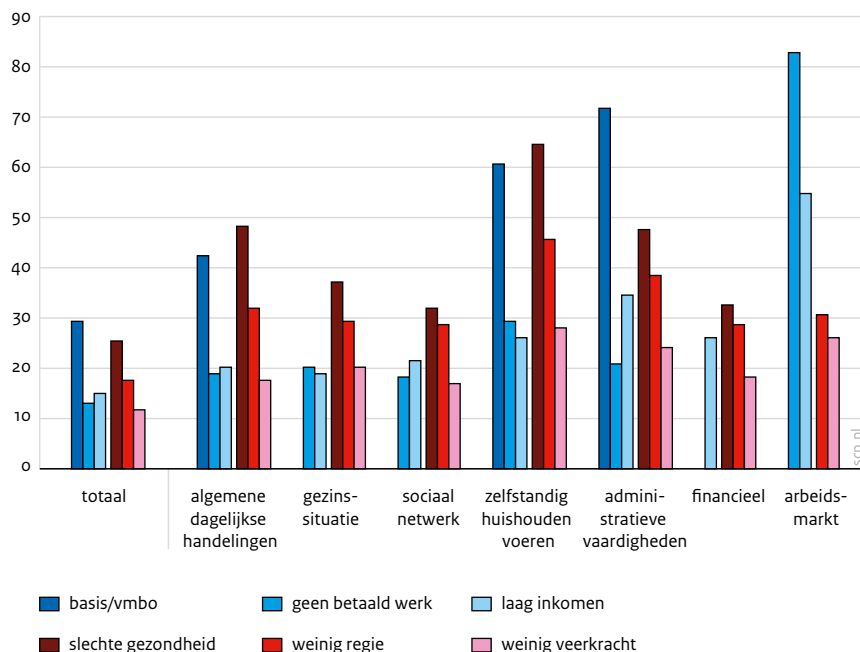
Mensen met verschillende typen problemen verschillen in gebrek aan hulpbronnen

Mensen met uiteenlopende problemen verschillen in de hulpbronnen waarover zij kunnen beschikken (figuur 3.2). Mensen die werk zoeken (arbeidsmarktproblemen hebben) hebben in vergelijking met anderen vaker geen betaald werk en een laag inkomen. Ook hebben zij relatief vaak te maken met een slechte gezondheid. Mensen met problemen met algemene dagelijkse handelingen en met het voeren van een huishouden hebben niet alleen – zoals te verwachten was – een slechte gezondheid, maar hebben ook relatief vaak alleen basisonderwijs of vmbo afgerond (ook omdat het vaak om ouderen gaat, zie hoofdstuk 2). Mensen met problemen met het huishouden voeren ervaren daarnaast vaker weinig regie, net als mensen met financiële problemen (die bv. betalingsachterstanden hebben). Mensen met financiële problemen hebben niet vaker een laag inkomen dan mensen met andere problemen (maar wel vaker dan mensen zonder problemen): ook mensen met hogere inkomens kunnen te maken hebben met financiële problematiek.¹⁰ Mensen met weinig administratieve vaardigheden hebben vaak alleen basisonderwijs of vmbo afgerond.

Mensen met gezinsproblemen en mensen met problemen met het sociale netwerk hebben minder vaak een gebrek aan hulpbronnen dan mensen met andere problemen (maar meer dan mensen zonder problemen).

¹⁰ Dit spooft met de bevindingen uit het dashboard Schuldenproblematiek in beeld van het CBS, dat ongeveer driekwart van de huishoudens met problematische schulden geen laag inkomen heeft (CBS 2021c).

Figuur 3.2 Gebrek aan economische en persoonlijke hulpbronnen naar type potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 5694-6077)^a

Leesvoorbeeld: Van de mensen met potentiële problemen met algemene dagelijkse handelingen heeft 42% alleen basisonderwijs of vmbo afgerond en heeft 32% weinig regie.

a In de figuur zijn alleen hulpbronnen opgenomen die significant samenhangen met problemen, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

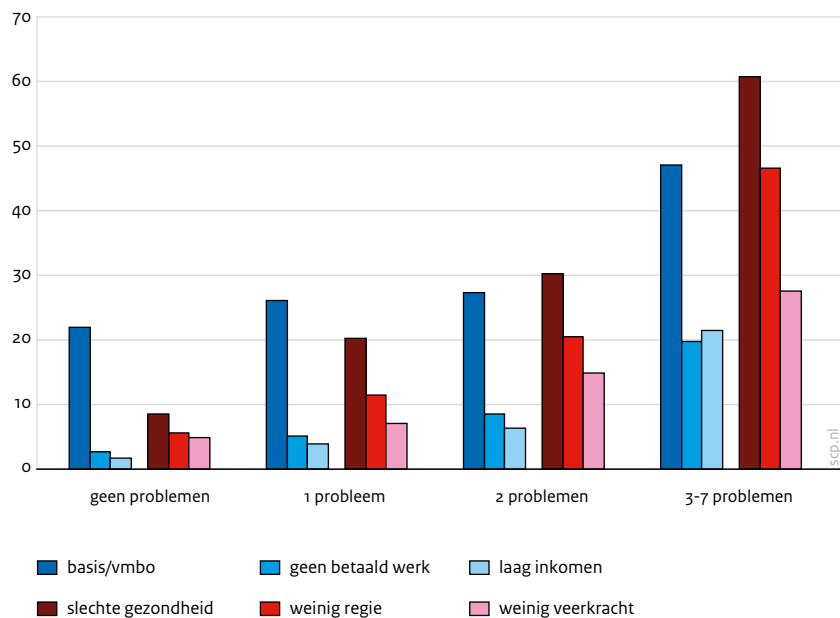
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Weinig hulpbronnen bij mensen met een stapeling van problemen

Mensen met een stapeling van potentiële problemen beschikken minder vaak over de onderzochte hulpbronnen dan mensen zonder problemen (figuur 3.3). Zo heeft van de mensen zonder problemen op een van de in hoofdstuk 2 onderscheiden probleemgebieden 22% alleen basisonderwijs of vmbo afgerond, 7% een laag inkomen en 5% geen baan. Van de mensen met een stapeling van potentiële problemen heeft 51% alleen basisonderwijs of vmbo afgerond, 34% een laag inkomen en 32% geen betaald werk, dus een gebrek aan economische hulpbronnen.

Bij de persoonlijke hulpbronnen zien we een vergelijkbaar patroon: van degenen zonder problemen heeft 9% een slechte gezondheid, 5% weinig veerkracht en 6% weinig regie. Bij degenen met een stapeling van potentiële problemen heeft 61% een slechte gezondheid, 48% weinig regie en 28% een geringe veerkracht. De hulpbronnen van mensen met een of twee problemen vallen tussen deze twee uitersten. Met andere woorden, er is sprake van 'double trouble' (Eggink et al. 2020): mensen met een stapeling van problemen beschikken minder vaak over hulpbronnen dan mensen zonder problemen. Deze mensen hebben dus ook weinig mogelijkheden om zelf hun problemen op te lossen of ermee om te gaan. Of anders gesteld: degenen die over veel hulpbronnen beschikken, hebben minder vaak problemen dan degenen die over weinig hulpbronnen beschikken (Pommer et al. 2018). Overigens is al eerder geconstateerd dat er in Nederland grote verschillen zijn in de maatschappelijke situatie en levenskansen tussen groepen met veel en weinig hulpbronnen (Vrooman et al. 2014; Vrooman et al. 2023).

Figuur 3.3 Gebrek aan economische en persoonlijke hulpbronnen naar aantal potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 5694-6077)^a

Leesvoorbeeld: Van de mensen die 3-7 problemen hebben, heeft 61% een slechte gezondheid.

a Alle hulpbronnen hangen significant samen met het aantal problemen, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

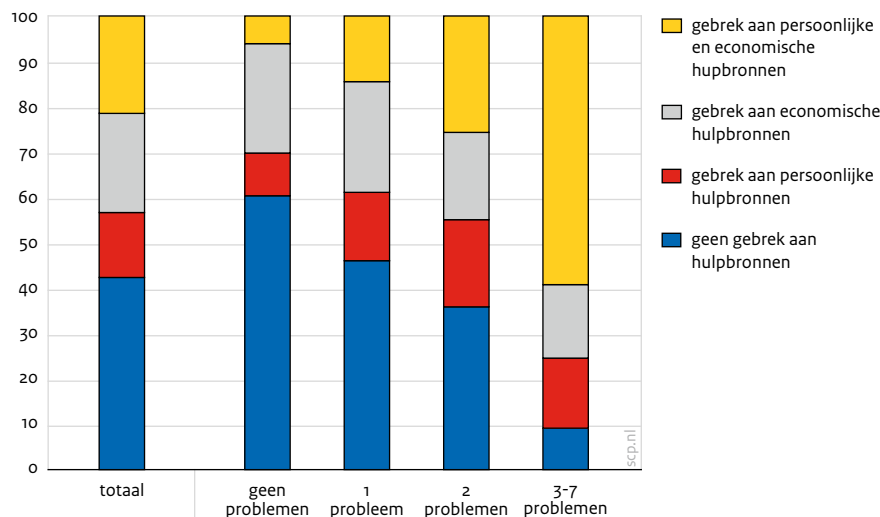
Mensen met veel problemen hebben vaker tekort aan hulpbronnen

Ruim vier op de tien 18-plussers beschikken over alle onderscheiden hulpbronnen en ruim twee op de tien missen een combinatie van economische en persoonlijke hulpbronnen (figuur 3.4, linkerkolom). De overige mensen missen ofwel alleen persoonlijke hulpbronnen (12%) ofwel alleen economische hulpbronnen (22%).

Het beschikken over hulpbronnen verschilt tussen de mensen met en zonder een stapeling van problemen (rechterdeel van figuur 3.4). Zo beschikt van degenen zonder problemen 60% over alle hulpbronnen en heeft 6% een tekort aan zowel persoonlijke als economische hulpbronnen. Bij degenen met drie of meer potentiële problemen heeft slechts 9% de beschikking over alle hulpbronnen en heeft 59% een tekort aan zowel persoonlijke als aan economische hulpbronnen.

In het vervolg van deze publicatie benoemen we het missen van een of meer economische hulpbronnen én een of meer persoonlijke hulpbronnen 'het beschikken over weinig hulpbronnen'.

Figuur 3.4 Gebrek aan combinatie van economische en persoonlijke hulpbronnen naar het aantal potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^a

a De combinaties van gebrek aan hulpbronnen verschillen significant tussen de groepen met verschillend aantal problemen, ook als gecontroleerd wordt voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

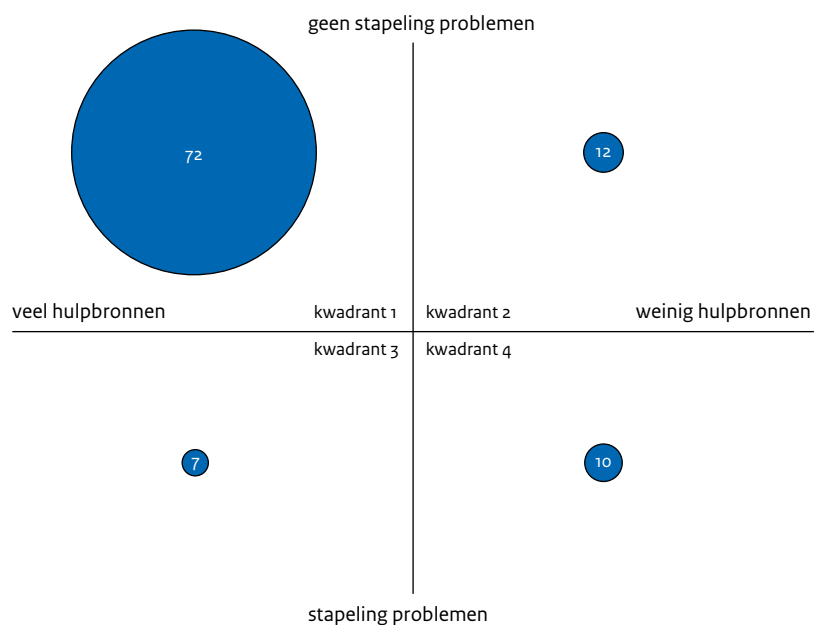
Combinatie van stapeling potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen

We gaan er in deze publicatie van uit dat mensen zich in een kwetsbare situatie bevinden als ze een stapeling van potentiële problemen hebben én over weinig hulpbronnen beschikken. Immers, de hulpbronnen vergroten hun draagkracht en dat vergroot de kans dat mensen hun problemen zelf kunnen oplossen of ondersteuning kunnen organiseren, waardoor hun situatie minder kwetsbaar wordt.

Bij de combinatie van problemen en een gebrek aan hulpbronnen kunnen we vier groepen onderscheiden (figuur 3.5). Er is een grote groep mensen (ruim 70% van de 18-plussers, kwadrant 1 in de figuur) die niet te maken heeft met een stapeling van problemen en beschikt over allerlei hulpbronnen. Zij zullen waarschijnlijk niet of nauwelijks ondersteuning uit het sociaal domein nodig hebben. De tweede groep (12% van de bevolking, kwadrant 2 in de figuur) heeft geen stapeling van problemen maar wel een tekort aan diverse hulpbronnen. De derde groep (7%, kwadrant 3 in de figuur) heeft te maken met een stapeling van problemen maar beschikt over veel hulpbronnen. In de laatste groep (kwadrant 4 in de figuur) bevinden de mensen zich die wij in deze publicatie de 'mensen in een kwetsbare situatie' noemen. Zij hebben een stapeling van problemen en beschikken over weinig hulpbronnen. Het gaat om circa 10% van de volwassen bevolking, circa 1,3 miljoen mensen.¹¹ In de hoofdstukken 4 tot en met 6 zullen we deze groepen op een aantal punten vergelijken. Daarbij zoomen we in op de groep mensen in een kwetsbare situatie (in kwadrant 4).

¹¹ In hoofdstuk 2 zagen we dat een op de zes mensen te maken heeft met een stapeling van potentiële problemen. Deze groep is in figuur 3.5 vertegenwoordigd in de kwadranten 3 en 4. Daarnaast zagen we dat van de mensen met een stapeling van potentiële problemen bijna 60% te maken had met een tekort aan persoonlijke of economische hulpbronnen (figuur 3.3). Deze groep staat in kwadrant 4 van de figuur.

Figuur 3.5 Combinatie van wel/niet stapeling van potentiële problemen en veel/weinig hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^a

- a Geen stapeling problemen: maximaal twee van de in hoofdstuk 2 geschetste problemen.
 Stapeling problemen: drie of meer problemen.
 Veel hulpbronnen: beschikken over zowel economische als persoonlijke hulpbronnen.
 Weinig hulpbronnen: minimaal één economische hulpbron én één persoonlijke hulpbron missen.

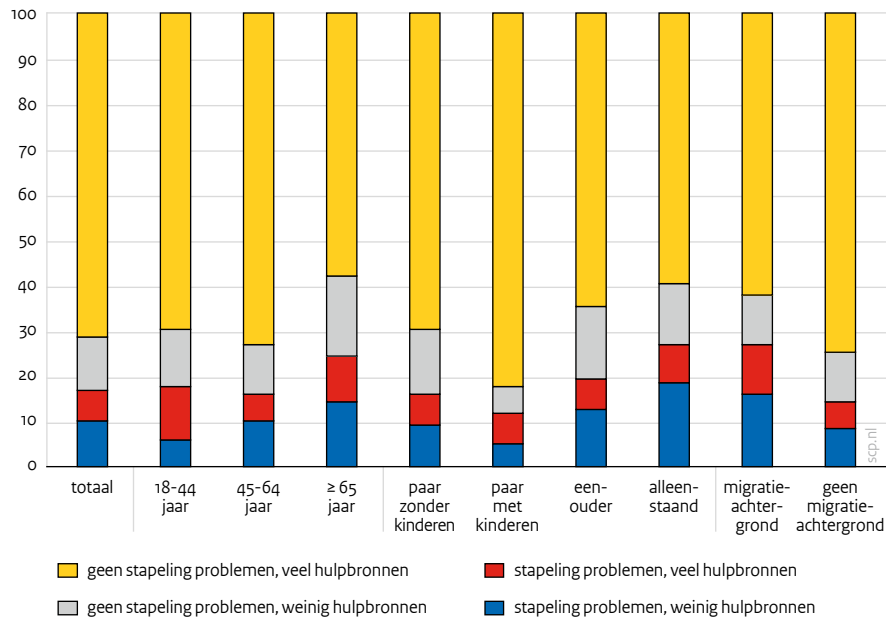
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Alleenstaanden, 65-plussers en mensen met migratieachtergrond relatief vaak in kwetsbare situatie

Tot welke groep mensen behoren, hangt samen met hun achtergrond (figuur 3.6). Zo hebben 18-44-jarigen relatief vaak geen stapeling van problemen en veel hulpbronnen (kwadrant 1), terwijl 65-plussers relatief vaak een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen hebben (kwadrant 4). Ook de huishoudvorm doet ertoe: paren met kinderen (die deels overlappen met de groep 18-44-jarigen) zitten vaak in kwadrant 1 (geen stapeling van problemen en veel hulpbronnen), terwijl alleenstaanden vaak een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen (kwadrant 4) hebben. Mensen met een migratieachtergrond hebben vaker dan mensen zonder een migratieachtergrond te maken met een stapeling van problemen (vaker in kwadrant 4 en in kwadrant 3).

Kortom: alleenstaanden (18%), 65-plussers (14%) en mensen met migratieachtergrond (16%) bevinden zich relatief vaak in kwetsbare situatie: een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen.

Figuur 3.6 Combinatie van stapeling van potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen naar achtergrondkenmerken, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^{a|b|c}

- a Geen stapeling problemen: maximaal twee van de in hoofdstuk 2 geschetste problemen.
 Stapeling problemen: drie of meer problemen.
 Veel hulpbronnen: beschikken over zowel economische als persoonlijke hulpbronnen.
 Weinig hulpbronnen: minimaal één economische hulpbron én één persoonlijke hulpbron missen.
- b In verband met relatief kleine aantallen respondenten, zijn de leeftijdsklassen 18-27 jaar en 28-44 jaar hier samengenomen.
- c Alleen kenmerken die significant samenhangen met de combinatie van problemen en hulpbronnen, ook als wordt gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

4 Participatie buiten werktijd

- Met participatie buiten werktijd bedoelen we vrijetijdsbesteding (via een vereniging, cultuurbezoek/uitgaan of sporten), vrijwilliger zijn of mantelzorg bieden.
- Of mensen participeren buiten werktijd, hangt samen met hun aantal potentiële problemen. Van degenen zonder problemen doet 93% dit maandelijks of vaker op minimaal een van de onderzochte terreinen; bij mensen met een stapeling van potentiële problemen is dat 68% (en bijna een derde doet dit dus niet).
- Mensen met weinig administratieve vaardigheden en mensen met problemen bij het doen van hun huishouden (onder wie relatief veel 65-plussers) participeren minder vaak dan anderen.
- Mensen zonder hulpbronnen participeren in hun vrije tijd minder dan mensen met hulpbronnen.
- Van de mensen in een kwetsbare situatie participeert 60%, terwijl 92% van de mensen zonder stapeling van problemen en met veel hulpbronnen participeert.
- Er zijn met name verschillen tussen groepen bij de vrijetijdsbesteding; de verschillen in het bieden van mantelzorg of verrichten van vrijwilligerswerk zijn kleiner.

Meer gelijkwaardige participatie is een van de doelstellingen van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (TK 2013/2014b). Om dit te bewerkstelligen heeft het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport het programma Onbeperkt meedoen! opgezet, dat tot doel heeft te komen tot merkbaar minder drempels in de samenleving. Ook gemeenten zetten in op een meer inclusieve samenleving (zie bv. CRM 2022).

In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre mensen participeren buiten werktijd en in hoeverre dat samenhangt met (een stapeling van) potentiële problemen, een gebrek aan hulpbronnen en een combinatie van beide (kwetsbare situatie). Ook gaan we na of de participatie binnen de groep mensen in een kwetsbare situatie samenhangt met achtergrondkenmerken, zoals leeftijd.

Participatie vatten we hier breed op. Wel laten we, in navolging van de *Overall rapportage sociaal domein* (Pommer et al. 2018), de deelname aan arbeid buiten beschouwing.¹² Bij participatie buiten werktijd gaat het bijvoorbeeld om de deelname aan vrijetijdsactiviteiten, zoals het bezoeken van een culturele instelling, restaurant of sportwedstrijd, en om het doen van vrijwilligerswerk of het geven van mantelzorg, ook wel maatschappelijke participatie genoemd (zie kader 4.1). Hierbij merken we op dat vrijwilligerswerk en mantelzorg sterk van elkaar verschillen. Zo geef je mantelzorg aan iemand die je bij aanvang al kent, terwijl je bij vrijwilligerswerk nog geen persoonlijke band hebt. Een ander verschil is dat je voor vrijwilligerswerk kiest en het in afgebakende tijd kan doen, terwijl mantelzorg geven vaak iets is waar je inrolt als er een beroep op je wordt gedaan en dat vaak langdurig blijft doen (De Boer en De Klerk 2013).

Kader 4.1 Overzicht van de indicatoren voor participatie in dit onderzoek

Maatschappelijke participatie

- Vrijwilligerswerk: doet vrijwilligerswerk, dat wil zeggen onbetaald werk ten behoeve van of georganiseerd door een instelling of vereniging
- Mantelzorg: biedt kosteloos hulp aan zieke of gehandicapte familieleden, vrienden, kennissen of burens

Vrijetijdsbesteding

- Vereniging: het afgelopen jaar minstens maandelijks deelgenomen aan activiteiten van een vereniging, zoals een sport-, zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging
- Cultuur/uitgaan: het afgelopen jaar minstens maandelijks theater, concert, film, museum, restaurant, café of sportwedstrijd bezocht
- Sport: afgelopen jaar maandelijks gesport

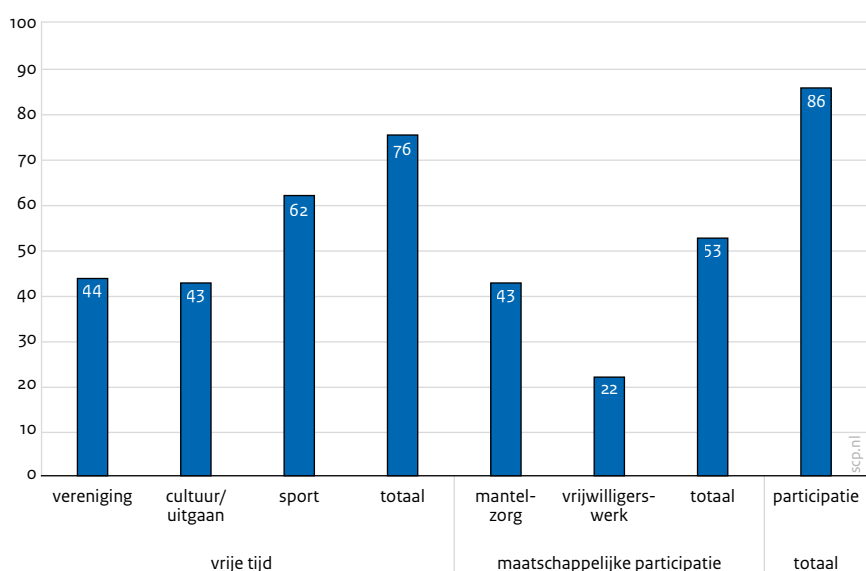
¹² De arbeidsmarktpositie van mensen wordt in deze publicatie wel meegenomen bij de potentiële problemen (het zoeken naar werk van mensen zonder baan) en de hulpbronnen (het hebben van betaald werk).

Deelname aan verschillende soorten participatie buiten werktijd

Mensen kunnen op verschillende manieren actief zijn in hun vrije tijd. Zo sportte 62% in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête, nam 44% deel aan activiteiten van een vereniging, zoals een sport-, zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging, en bracht 43% een bezoek aan een theater, concert, film, museum, restaurant, café of sportwedstrijd. Daarnaast is 43% van de zelfstandig wonende volwassenen actief als mantelzorgers en doet 22% vrijwilligerswerk in georganiseerd verband (figuur 4.1).^{13 14}

In totaal participeert 86% van de bevolking op een of meer van de onderscheiden terreinen; 76% in de vrije tijd en 53% als vrijwilliger of mantelzorgers. Dit betekent dus ook dat bijna een op de zes mensen (14%) op geen van deze terreinen actief is.¹⁵

Figuur 4.1 Participatie buiten werktijd, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6036-6077)

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Participatie verschilt naar type en aantal problemen

Mensen met potentiële problemen participeren minder dan anderen. Het minst participeren mensen met weinig administratieve vaardigheden en mensen met problemen bij het doen van hun huishouden (onder wie relatief veel ouderen, zie hoofdstuk 2). Dat geldt zowel voor de vrijetijdsbesteding als voor de maatschappelijke participatie, maar de verschillen zijn het grootst bij de vrijetijdsbesteding (zie figuur B.4.1 in de bijlage).

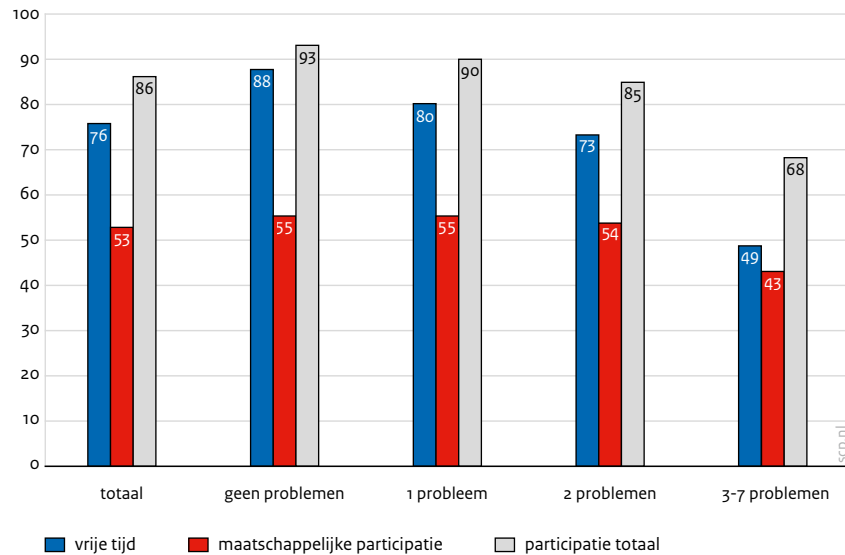
Participatie hangt niet alleen samen met het type maar ook met het aantal problemen van mensen (figuur 4.2). Van degenen zonder problemen participeert het overgrote deel (93%) op minimaal één van de hier onderzochte terreinen; van de mensen met een stapeling 68% (en bijna een derde dus niet). Dit verschil in participatie is groter bij vrijetijdsbesteding dan bij maatschappelijke participatie. Bij mantelzorg vinden we geen significante verschillen tussen mensen met en zonder stapeling van problemen.

¹³ Het aandeel mantelzorgers is hoger dan in ander onderzoek wordt gevonden (35% van de 16-plussers) (De Boer et al. 2020) en het aandeel vrijwilligers lager (25-30%) (Wennekers et al. 2019). Dit hangt waarschijnlijk samen met een verschil in vraagstelling. Zo is hier alleen gevraagd naar vrijwilligerswerk in georganiseerd verband.

¹⁴ Het uitbreken van de coronapandemie kan van invloed zijn op de maatschappelijke participatie. Analyses van het GZOW-bestand (zie ook bijlage A) laten geen significante verschillen zien in de participatie voor en tijdens de coronamaatregelen. Dit kan komen doordat er werd gevraagd naar participatie in het afgelopen jaar en doordat het hier om globale vragen gaat (bv. theater, concert, film, museum, restaurant, café of sportwedstrijd bezocht).

¹⁵ Een kleine 6% van de 18-plussers participeert niet buiten werktijd, maar werkt wel.

Figuur 4.2 Participatie naar aantal potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^a

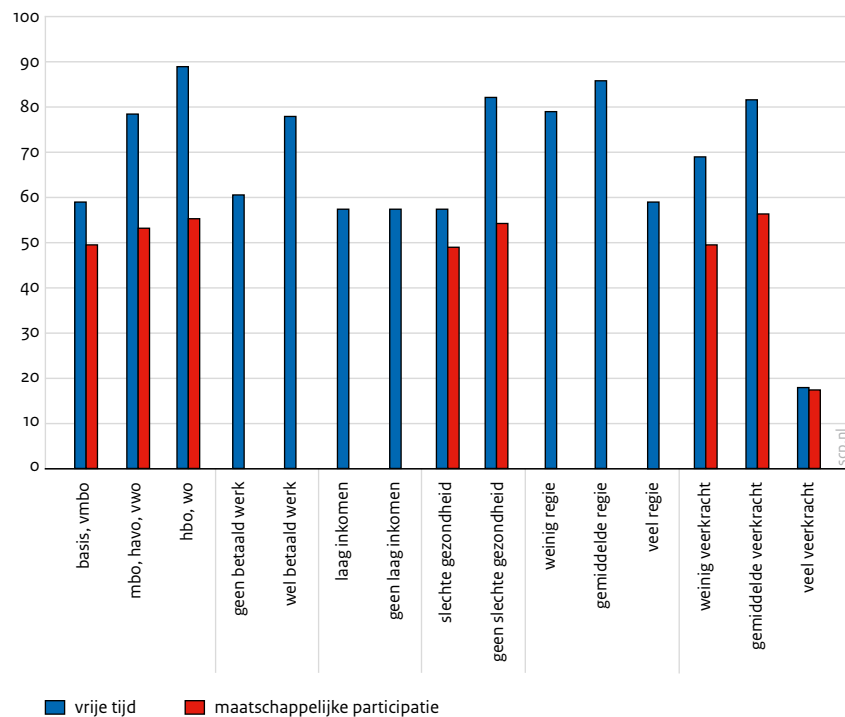
a De participatie in de vrije tijd en in totaal hangen significant samen met het aantal problemen, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Mensen zonder hulpbronnen participeren minder dan mensen met hulpbronnen

Of mensen participeren hangt ook samen met hun economische en persoonlijke hulpbronnen (figuur 4.3). Zo participeren mensen zonder werk, met een laag inkomen en die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond minder vaak in hun vrije tijd dan hun tegenpolen. Dat geldt ook voor mensen met een slechte gezondheid, weinig veerkracht en weinig regie. Bij maatschappelijke participatie blijkt dat mensen met een slechte gezondheid veel minder participeren dan anderen. Ook participeren mensen die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond iets minder vaak, en mensen met veel veerkracht iets vaker dan hun tegenpolen.

Figuur 4.3 Participatie naar hulpbronnen die mensen hebben, 18-plussers, 2021
(in procenten; n = 5694-6077)

Leesvoorbeeld: Van degenen met betaald werk participeert 78% in de vrije tijd.

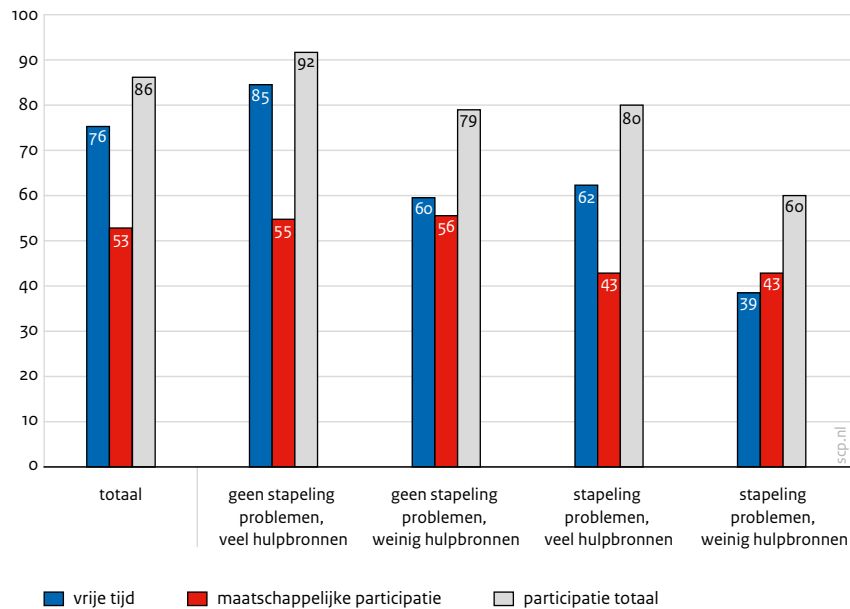
a Alleen hulpbronnen die significant samenhangen met participatie, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Mensen in een kwetsbare situatie participeren minder

Ongeveer 60% van de mensen in een kwetsbare situatie participeert op minimaal één van de hier onderzochte terreinen; 40% dus niet (zie figuur 4.4). Deze mensen namen minimaal maandelijks deel aan verenigingsactiviteiten, cultuur/uitgaan of sport, of zijn actief als mantelzorger of vrijwilliger. De mensen die het minst kwetsbaar lijken, dus zonder stapeling van problemen en met hulpbronnen, participeren veel vaker (92%). De participatie van de twee andere groepen is onderling vergelijkbaar. Bij vrijetijdsbesteding, met name bij cultuur en uitgaan, zijn de verschillen in participatie tussen de verschillende groepen het grootst (niet in figuur).

Figuur 4.4 Participatie naar combinatie van stapeling van potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 6077)^a

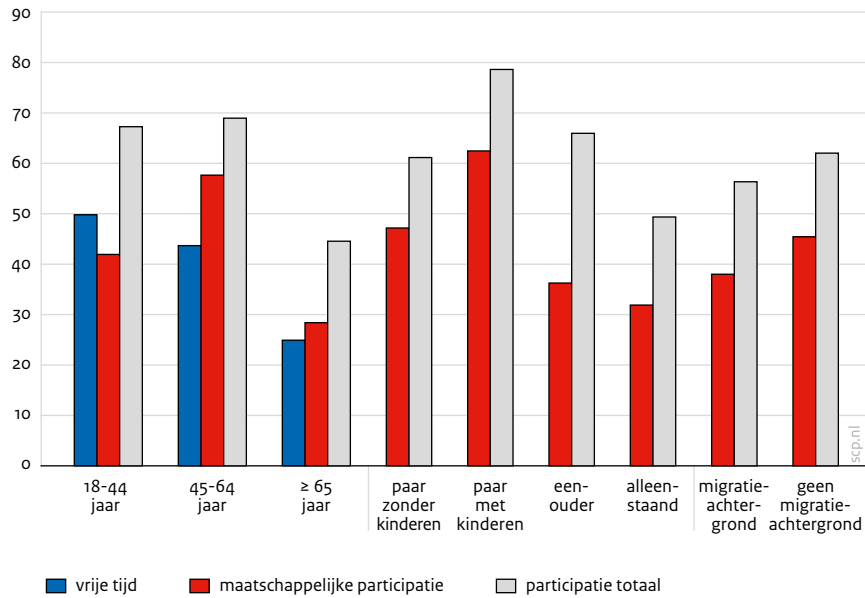
a De participatie in de vrije tijd en in totaal verschilt significant tussen de vier weergegeven groepen (behalve de tweede en derde groep), ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken. Maatschappelijke participatie verschilt alleen significant tussen de eerste en laatste groep.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Participatie bij mensen in een kwetsbare situatie verschilt naar leeftijd en huishoudvorm

Binnen de groep mensen in een kwetsbare positie ([kwadrant 4 in figuur 3.5](#)) verschilt participatie in de vrije tijd. De 65-plussers in deze groep participeren minder vaak in de vrije tijd dan 18-44-jarigen. De 45-64-jarigen en degenen zonder migratieachtergrond participeren vaker als mantelzorger of vrijwilliger dan anderen (figuur 4.5). Dit is niet anders dan in de gehele bevolking (zie figuur B.4.2 in de bijlage). Uit ander onderzoek blijkt ook dat juist de 45-64-jarigen vaker mantelzorger zijn, onder meer omdat zij vaker iemand kennen die zorg nodig heeft (De Klerk et al. 2017).

Figuur 4.5 Participatie naar achtergrondkenmerken, 18-plussers in een kwetsbare situatie, 2021
(in procenten; n = 1450)^a

Leesvoorbeeld: Van de 18-44-jarigen met een stapeling van potentiële problemen en weinig hulpbronnen participeert 50% in de vrije tijd en 68% in totaal.

a Alleen kenmerken die significant samenhangen met participatie, ook als wordt gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

5 Eenzaamheid

- Mensen met een stapeling van potentiële problemen ervaren veel vaker eenzaamheid dan mensen zonder problemen: respectievelijk 1% en 1% is sterk eenzaam. Ook mensen die moeite hebben om hun huishouden te doen voelen zich vaak sterk eenzaam.
- Mensen met weinig veerkracht of regie, of die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond, ervaren vaker eenzaamheid dan anderen.
- Bij mensen in een kwetsbare situatie, die te maken hebben met een stapeling van potentiële problemen en over weinig hulpbronnen beschikken, komt eenzaamheid veel meer voor dan bij mensen zonder problemen en met veel hulpbronnen. Van de eerste groep is 28% sociaal sterk eenzaam en 33% emotioneel sterk eenzaam; bij mensen zonder problemen en met hulpbronnen gaat het om 7% en 3%.

Het verminderen van eenzaamheid is een van de doelstellingen van de Wmo 2015 (Kromhout et al. 2020). Om de eenzaamheid van ouderen te verkleinen, heeft het ministerie van VWS in 2018 het actieprogramma Eén tegen eenzaamheid gelanceerd (VWS 2018a), dat vanaf 2022 gericht is op de hele bevolking (VWS 2022). Ook gemeenten, professionals en vrijwilligers zetten zich in op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid (zie bv. Movisie 2022 voor allerlei interventies).

In dit hoofdstuk gaan we na of eenzaamheid meer voorkomt bij mensen met een stapeling van potentiële problemen, mensen met een gebrek aan hulpbronnen, of bij mensen in een kwetsbare situatie die zowel een stapeling van potentiële problemen als weinig hulpbronnen hebben. We zoomen in op mensen in een kwetsbare situatie en kijken of eenzaamheid bij hen samenhangt met achtergrondkenmerken, zoals leeftijd.

Eenzaamheid wordt vaak gemeten met de eenzaamheidsschaal van De Jong-Gierveld, zie ook kader 5.1 (De Jong-Gierveld en Kamphuis 1985; De Jong-Gierveld en Van Tilburg 2008). Daarin wordt emotionele eenzaamheid (waarbij een intieme relatie of vertrouwenspersoon ontbreekt) onderscheiden van sociale eenzaamheid (waarbij het aantal contacten beperkt is en gevoelens van leegte en verlatenheid spelen). Eerder onderzoek laat zien dat eenzaamheid sterk samenhangt met het hebben van sociale contacten: mensen die weinig contact hebben met bijvoorbeeld familie of vrienden voelen zich vaker eenzaam dan anderen. Ook andere factoren, zoals leeftijd, opleiding en inkomen, spelen een rol bij het verklaren van eenzaamheid (Van Campen et al. 2018; Wennekers et al. 2019).

Kader 5.1 Overzicht van de stellingen over eenzaamheid in dit onderzoek

Emotionele eenzaamheid

- Ik ervaar een leegte om me heen.
- Ik mis mensen om me heen.
- Vaak voel ik me in de steek gelaten.

Sociale eenzaamheid

- Er zijn (niet) genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen.
 - Ik heb (niet) veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen.
 - Er zijn (niet) voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel.
-

Prevalentie van eenzaamheid

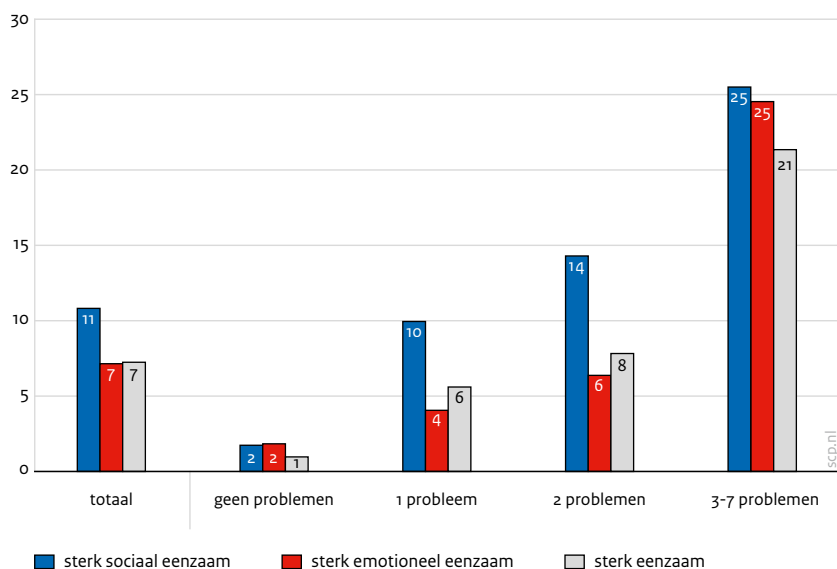
Van de zelfstandig wonende volwassenen in ons onderzoek voelt 11% zich emotioneel sterk eenzaam, 7% voelt zich sociaal sterk eenzaam en 7% voelt zich in het algemeen sterk eenzaam (figuur 5.1).¹⁶ Met dat laatste bedoelen we dat men zich zowel sociaal als emotioneel (sterk) eenzaam voelt. Deze aandelen mensen die zich eenzaam voelen zijn iets hoger dan in eerdere jaren, als gevolg van de coronamaatregelen. Uit eerder onderzoek weten we dat tijdens de coronamaatregelen eenzaamheid, met name emotionele eenzaamheid, vaker voorkwam dan daarvoor en dat die aanvankelijk vooral toenam bij ouderen (De Klerk et al. 2021). Cijfers van het CBS (2022b) bevestigen dat. Het is nog onduidelijk of deze toename in eenzaamheid blijvend is.

Mensen met stapeling van problemen vaker eenzaam

De vraag is hoe eenzaamheid gerelateerd is aan potentiële problemen. Mensen die moeite hebben om hun huishouden te doen, voelen zich vaak sterk eenzaam: van hen is ongeveer 22% sterk sociaal eenzaam en 20% sterk emotioneel eenzaam (figuur B.5.1 in de bijlage). Dit hangt ook samen met de relatief hoge leeftijd van deze groep.

Bij mensen met minimaal drie potentiële problemen komt eenzaamheid veel meer voor dan bij mensen zonder problemen: van degenen met veel problemen is 25% sociaal sterk eenzaam, 25% emotioneel sterk eenzaam en 21% in totaal sterk eenzaam (figuur 5.1). Bij mensen zonder problemen is 1% in totaal sterk eenzaam en 2% sterk sociaal of sterk emotioneel eenzaam.

Figuur 5.1 Eenzaamheid naar aantal potentiële problemen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 5728-5909)^a

a Alleen problemen die significant samenhangen met eenzaamheid, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

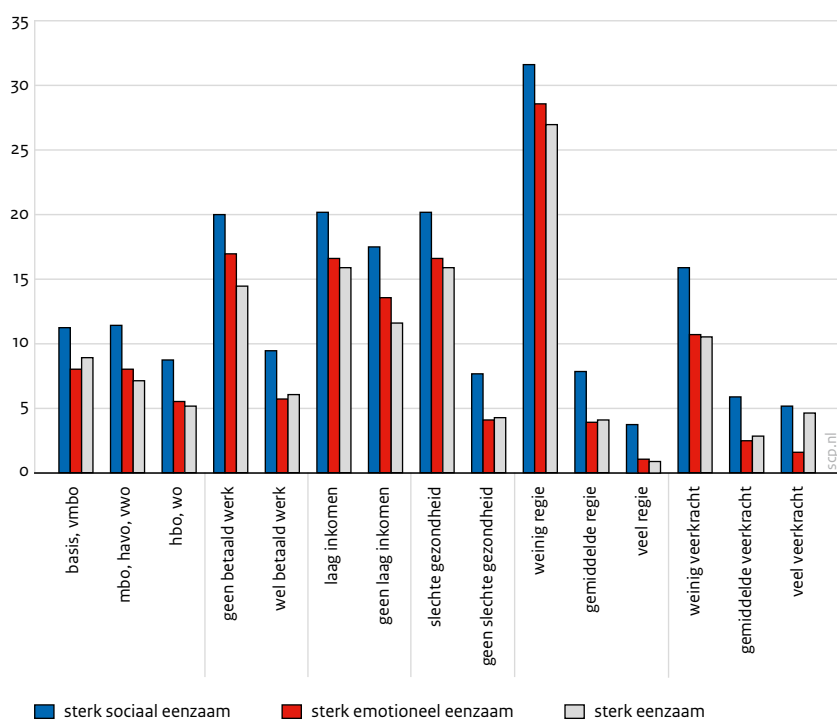
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

¹⁶ Deze cijfers over eenzaamheid verschillen soms van recente CBS-cijfers (in 2021 11% totaal eenzaam, 11% emotioneel eenzaam en 14% sociaal eenzaam) (CBS 2022b). Dat kan komen doordat zij ook 15-17-jarigen in hun onderzoek betrokken, maar ook door de plaats van de eenzaamheidsvragen in de vragenlijst (zie bv. bijlage E bij De Klerk et al. (2021) over hoe voorliggende vragen de antwoorden kunnen beïnvloeden). Ook hangt het gevonden aandeel eenzame mensen samen met welk meetinstrument wordt gebruikt (Van Beuningen et al. 2018).

Mensen met weinig veerkracht of regie ervaren vaker eenzaamheid dan anderen

Mensen die weinig regie of veerkracht hebben, ervaren beduidend vaker sociale en emotionele eenzaamheid dan mensen die wel over deze hulpbronnen beschikken (figuur 5.2). Zowel sociale als emotionele eenzaamheid hangt ook samen met het wel of niet hebben van economische hulpbronnen. Zo ervaren mensen die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond of die een laag inkomen hebben vaker eenzaamheid dan hun tegenpolen.

Figuur 5.2 Eenzaamheid naar hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 5309-5909)^a

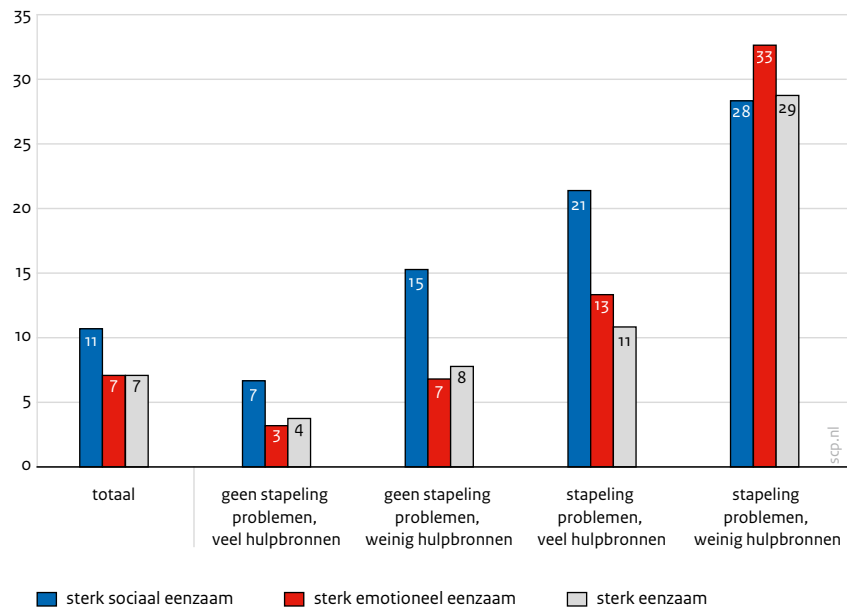
a Alleen hulpbronnen die significant samenhangen met eenzaamheid, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Mensen in een kwetsbare positie ervaren relatief vaak eenzaamheid

Mensen in een kwetsbare positie voelen zich relatief vaak sterk eenzaam, zie figuur 5.3. Mensen zonder stapeling van problemen en met weinig hulpbronnen, en mensen met een stapeling van problemen en veel hulpbronnen voelen zich ook vaker eenzaam dan gemiddeld, maar dat hangt samen met hun achtergrondkenmerken (zoals leeftijd of huishoudvorm) en niet zozeer met hun problemen of hulpbronnen (niet in figuur). Deze verschillen gelden zowel voor gevoelens van eenzaamheid in het algemeen, als voor gevoelens van sociale en emotionele eenzaamheid.

Figuur 5.3 Eenzaamheid naar combinatie van stapeling van potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten; n = 5909)^a

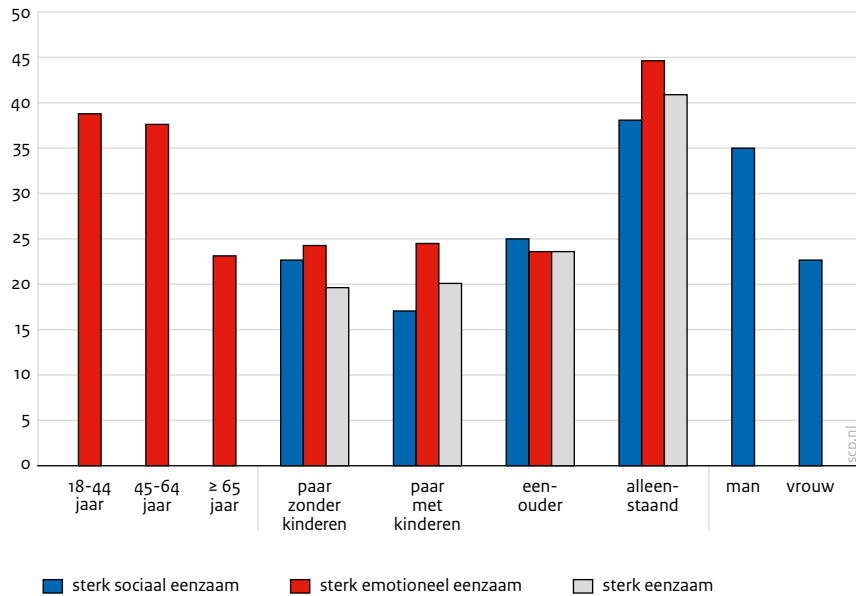
a De eenzaamheidsmaten verschillen niet significant tussen de groepen 2 en 3 wanneer wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken. De sociale eenzaamheid verschilt, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, ook niet tussen groep 3 en 4.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Eenzaamheid bij mensen in een kwetsbare situatie groter bij 65-minners en alleenstaanden

Bij mensen in een kwetsbare situatie komt emotionele eenzaamheid vaak voor onder 65-minners en alleenstaanden. Sociale eenzaamheid komt vaker voor bij mannen dan bij vrouwen en minder bij een paar zonder kinderen dan bij de andere categorieën (zie figuur 5.4).

Figuur 5.4 Eenzaamheid naar achtergrondkenmerken, 18-plussers in een kwetsbare positie, 2021
(in procenten; n = 1332-1359)^a

a Alleen kenmerken die significant samenhangen met eenzaamheid, ook als wordt gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

6 Kwaliteit van leven

- Gemiddeld zijn Nederlanders tevreden met het leven: ze waarderen het met een 7,7.
- Mensen zonder stapeling van problemen geven hun leven gemiddeld een 8,2, mensen met een stapeling van potentiële problemen een 6,6 en mensen met een stapeling van problemen en een gebrek aan hulpbronnen een 6,3.
- Van de mensen met een stapeling aan problemen en een gebrek aan hulpbronnen geeft 25% hun leven een onvoldoende; bij de hele bevolking is dat 7%.
- De tevredenheid met het leven hangt niet alleen samen met (het aantal) problemen dat mensen hebben, maar ook met hun hulpbronnen, met name persoonlijke hulpbronnen, zoals regie en veerkracht.

We kijken in dit hoofdstuk of de kwaliteit van leven lager is bij mensen met (een combinatie van) een stapeling van potentiële problemen en een gebrek aan hulpbronnen. Dat doen we op dezelfde manier als bij de verschillen in participatie (hoofdstuk 4) en eenzaamheid (hoofdstuk 5).

Om een indicatie te krijgen hoe het met mensen gaat, kijken we naar hun kwaliteit van leven (Pommer en Boelhouwer 2016). Dit is een breed begrip, waarvan verschillende definities bestaan en verschillende aspecten in ogenschouw kunnen worden genomen. Hierbij wordt vaak onderscheid gemaakt tussen de objectieve en de subjectieve kwaliteit van leven.¹⁷ In dit onderzoek kijken we naar de subjectieve kwaliteit van leven, oftewel de tevredenheid met het leven. We stellen dit vast aan de hand van vragen over de tevredenheid met het leven in het algemeen en met vragen over afzonderlijke aspecten, zoals de sociale contacten en de financiële situatie (zie ook figuur 6.1).

Kader 6.1 Overzicht van de vragen over de verschillende aspecten van tevredenheid in dit onderzoek

- Hoe tevreden bent u met het leven dat u nu leidt?
- Hoe tevreden bent u met uw vrienden- en kennissenkring?
- Hoe tevreden bent u met uw sociale contacten in het algemeen?
- Hoe tevreden bent u met uw dagelijkse bezigheden?
- Hoe tevreden bent u met uw financiële situatie/de financiële situatie van uw huishouden?

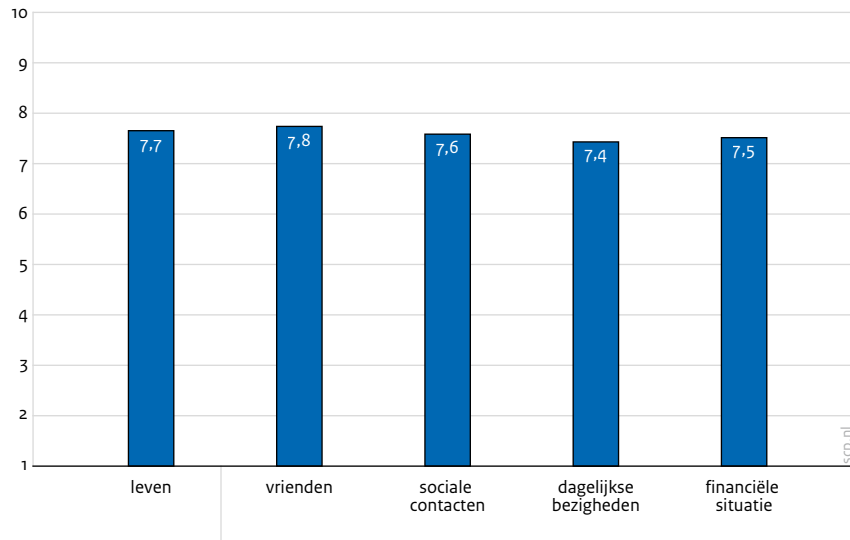
Nederlanders gemiddeld zeer tevreden met het leven

In het algemeen zijn Nederlanders zeer tevreden met het leven dat zij leiden: gemiddeld geven zij dat een 7,7 (figuur 6.1).¹⁸ Dit aandeel is vrij stabiel in de tijd, zo laat eerder onderzoek zien (Wennekers et al. 2019). Dat mensen zeer tevreden zijn, geldt ook voor een aantal deelgebieden: ze zijn in het algemeen iets meer tevreden over hun vrienden en sociale contacten (gemiddeld resp. 7,8 en 7,6) dan over hun financiële situatie en hun dagelijkse bezigheden (gemiddeld resp. 7,5 en 7,4) (zie ook bv. Pommer et al. 2018).

¹⁷ Bij de objectieve kwaliteit van leven gaat het om de feitelijk leefsituatie zoals inkomen, objectieve gezondheid of maatschappelijke participatie (zie ook Wennekers et al. 2019; Boelhouwer en Vonk 2020). Deze grootheden zijn grotendeels in andere hoofdstukken al aan de orde gekomen.

¹⁸ Dit cijfer is vergelijkbaar met ander onderzoek: in 2019 gaven mensen hun leven gemiddeld een 7,9 (Den Ridder et al. 2020).

Figuur 6.1 Tevredenheid met (aspecten van) het leven, 18-plussers, 2021 (in gemiddeld rapportcijfer; n = 6067-6071)

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

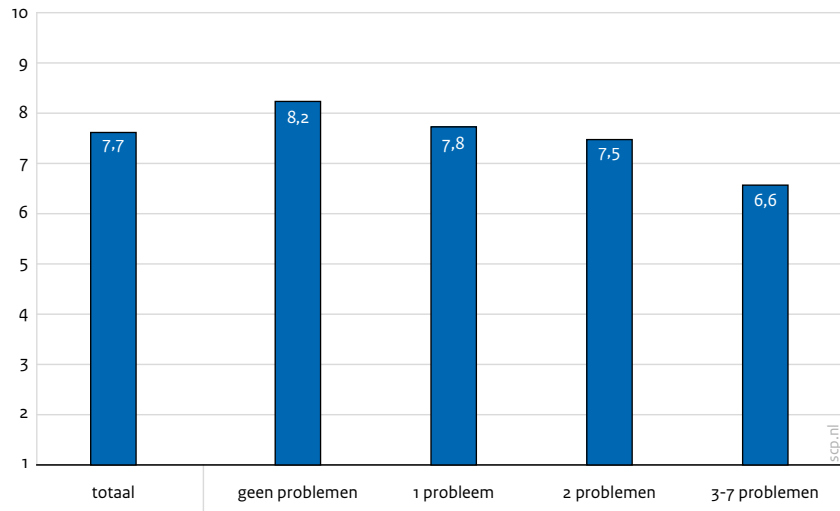
Achter deze cijfers gaan grote verschillen schuil: zo geeft 25% van de volwassenen hun leven minimaal een 9 en geeft 7% hun leven een onvoldoende (een vijf of lager, figuur B.6.1 in de bijlage).

Tevredenheid met het leven hangt samen met het aantal problemen

Mensen met potentiële problemen score lager op tevredenheid (6,8-7,2, afhankelijk van het type probleem, zie figuur B.6.2 in de bijlage) dan mensen zonder problemen (gemiddeld 7,7, figuur 6.1). Dit geldt in het bijzonder voor mensen met potentiële problemen met algemene dagelijkse handelingen (gemiddeld 6,8) en mensen met financiële problemen (gemiddeld 6,9). Ander onderzoek laat ook zien dat mensen met problematische schulden vaker een laag welbevinden hebben dan anderen (Roos et al. 2021). In het algemeen verschilt de tevredenheid met het leven weinig als we mensen met verschillende typen problemen vergelijken.

Meer dan met de *aard* van de problemen, hangt de subjectieve kwaliteit van leven samen met de *stapel*ing van problemen: mensen met meer problemen geven hun leven gemiddeld een lager cijfer. Zo geven mensen zonder problemen hun leven gemiddeld een 8,2 en mensen met drie of meer potentiële problemen een 6,6 (figuur 6.2). Dat geldt niet alleen voor tevredenheid met het leven in het algemeen, maar ook voor verschillende aspecten daarvan (niet in de figuur).

Figuur 6.2 Tevredenheid met het leven naar aantal potentiële problemen, 2021 (in gemiddeld rapportcijfer; n = 6067-6071)^a

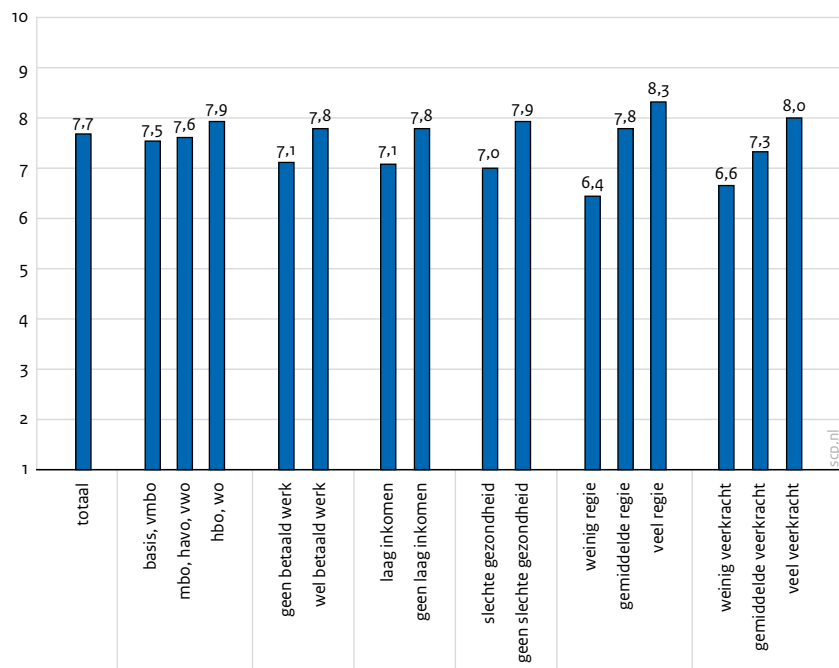
a De verschillen in tevredenheid met het leven tussen mensen met verschillend aantal problemen zijn significant, ook wanneer wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Tevredenheid met het leven hoger bij mensen met hulpbronnen

De tevredenheid met het leven hangt niet alleen samen met de problemen die mensen ervaren, maar ook met hun hulpbronnen (figuur 6.3). Over het algemeen zijn mensen met meer hulpbronnen meer tevreden met hun leven. De grootste verschillen zijn te zien bij de persoonlijke hulpbronnen. Zo waarderen mensen met een slechte gezondheid hun leven bijna een punt lager dan mensen met een goede gezondheid. Mensen die over weinig regie of over weinig veerkracht beschikken waarderen hun leven met bijna twee punten minder dan mensen die veel regie ervaren of over veel veerkracht beschikken. Dit geldt over het algemeen ook voor de tevredenheid met de verschillende aspecten van het leven (niet in figuur).

Figuur 6.3 Tevredenheid met het leven naar hulpbronnen, 2021 (in gemiddeld rapportcijfer; n = 5689-6071)^a

a De tevredenheid met het leven verschilt significant tussen mensen met en zonder hulpbronnen, ook wanneer gecontroleerd wordt voor achtergrondkenmerken.

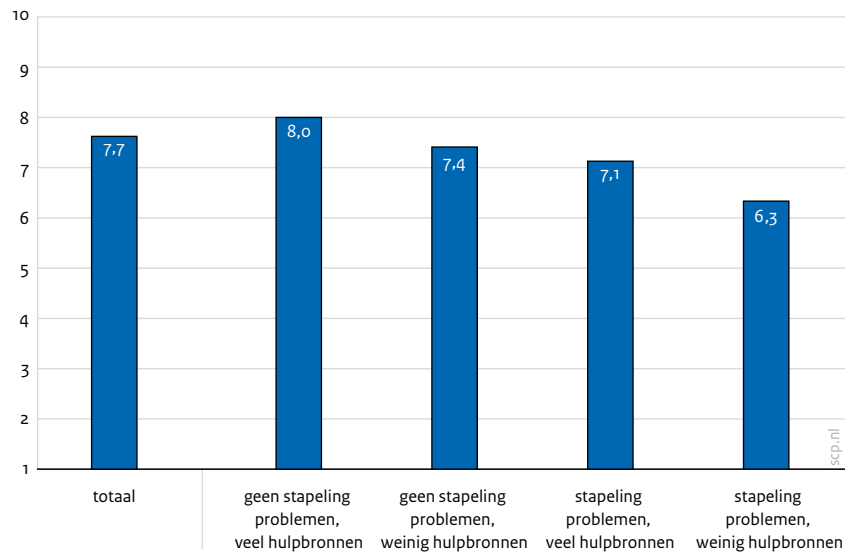
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Tevredenheid met het leven lager bij mensen in een kwetsbare situatie

Opnieuw is het de vraag of mensen in een kwetsbare situatie verschillen van anderen. Dat is inderdaad het geval: mensen die zich in een kwetsbare situatie bevinden geven hun leven gemiddeld een 6,3. Dat is 1,7 punt lager dan de 8,0 die de grote groep mensen die geen (stapeling van) problemen heeft en wel over hulpbronnen beschikt geeft (zie figuur 6.4). De groepen met alleen weinig hulpbronnen of alleen een stapeling van problemen scoren met ruim een 7 daartussenin. De tevredenheid van deze twee groepen verschilt niet van elkaar wanneer gecontroleerd wordt voor achtergrondkenmerken. Bij de tevredenheid met de financiële situatie en met de dagelijkse bezigheden is het verschil tussen de beide uiterste groepen met bijna 2 punten nog iets groter (niet in figuur).

Van de mensen in een kwetsbare situatie geeft 28% een onvoldoende aan hun leven, terwijl het slechts om 3% van de mensen gaat zonder problemen en met hulpbronnen (niet in de figuur). Bij dagelijkse bezigheden en financiën is dit verschil nog veel groter: ruim een derde van de mensen in een kwetsbare situatie geeft daarvoor een onvoldoende, tegen ongeveer 5% van de mensen zonder problemen en met hulpbronnen.

Figuur 6.4 Tevredenheid met het leven naar combinatie van stapeling van potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in gemiddeld rapportcijfer; n = 6071)^a

a De tevredenheid met het leven verschilt significant tussen mensen in de vier groepen, ook wanneer gecontroleerd wordt voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Mensen in kwetsbare situatie: alleenstaanden en alleenstaande ouders minst tevreden

Binnen de groep met mensen in een kwetsbare situatie, met een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen, zijn er nauwelijks verschillen in tevredenheid. Alleen alleenstaanden en alleenstaande ouders scoren minder goed op tevredenheid met het leven (6,0) dan anderen in deze groep (ruim 6,5). Dit geldt ook voor de deelaspecten van tevredenheid. Daarnaast zijn de 65-plussers binnen deze groep meer tevreden (6,9) over hun financiële situatie dan anderen (5,4).

7 Gebruik van ondersteuning

- Mensen die bepaalde activiteiten niet zelf kunnen uitvoeren, krijgen vaak ondersteuning vanuit hun netwerk (bv. bij het invullen van formulieren, het regelen van financiën en zich verplaatsen). Bij huishoudelijke taken of gezinsproblemen krijgen mensen (ook) hulp van een beroepskracht. Bij vrijetijdsbesteding, sociale contacten en het omgaan met de computer krijgen mensen in relatief weinig gevallen hulp.
- Een zesde van de mensen in een kwetsbare situatie, met een stapeling van problemen en gebrek aan hulpbronnen, kan de onderzochte activiteiten allemaal zelf.
- 9% van de 18-plussers krijgt ondersteuning vanuit hun netwerk, 5% van beroepskrachten en 3% van zowel hun netwerk als een beroepskracht. Bij mensen in een kwetsbare situatie is dat respectievelijk 30%, 25% en 14%.
- 65-plussers krijgen vaker ondersteuning van een beroepskracht of hun netwerk dan jongere mensen, alleenstaanden vaker dan mensen die hun huishouden delen en vrouwen vaker dan mannen.

In hoofdstuk 2 wezen we erop dat niet alle potentiële problemen van mensen problematisch hoeven te zijn. Vaak kunnen mensen hun problemen zelf oplossen. We gebruiken daarvoor de beleidsterm 'zelfredzaam'. In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre mensen zelf activiteiten kunnen uitvoeren, of ze hierbij ondersteuning krijgen en van wie. Ook hier kijken we in hoeverre mensen in een kwetsbare situatie, met een stapeling van potentiële problemen en/of een gebrek aan hulpbronnen, daarin verschillen van anderen. Daarna gaan we dieper in op het gebruik van ondersteuning door mensen met een gezondheidsbeperking. Die gegevens zijn gebaseerd op een andere enquête; daarom presenteren we de gegevens op een iets andere manier en gaan we dieper in op verschillen naar de ernst van de beperkingen.

In de literatuur worden wisselende definities gebruikt voor (zelf)redzaamheid en gerelateerde begrippen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de bespreking in de *Overall rapportage sociaal domein* (Pommer en Boelhouwer 2016). Redzaamheid wordt daar gedefinieerd als de mate waarin mensen zelf of met hulp van anderen hun problemen kunnen oplossen of ermee om kunnen gaan. In dit onderzoek kijken we, in navolging van de *Overall rapportage*, niet alleen naar de zelfredzaamheid, maar ook naar de vraag of mensen ondersteuning hebben gekregen uit hun eigen netwerk of van beroepskrachten.¹⁹ Deze ondersteuning zou je als sociale hulpbron kunnen opvatten.²⁰

Aan respondenten is de vraag voorgelegd of zij bepaalde activiteiten zelf kunnen uitvoeren. In kader 7.1 is een overzicht van deze activiteiten weergegeven.

¹⁹ Deze activiteiten bestrijken vergelijkbare terreinen als die waarop mensen problemen kunnen ervaren (zie hoofdstuk 2), maar sluiten daarop niet een-op-een aan. Bij zelfredzaamheid vragen we bijvoorbeeld of mensen zelfstandig het huishouden kunnen doen (ja/nee). Bij problemen vragen we onder andere of mensen moeite hebben met het zelfstandig uit kunnen voeren van een huishouden of moeite hebben met de persoonlijke verzorging, het organiseren van het huishouden, zich verplaatsen of het doen van de financiën.

²⁰ Dat hebben we in deze publicatie niet gedaan, omdat we geïnteresseerd waren in het totale gebruik van daadwerkelijke ondersteuning, dus ook van (combinaties met) formele en particuliere ondersteuning.

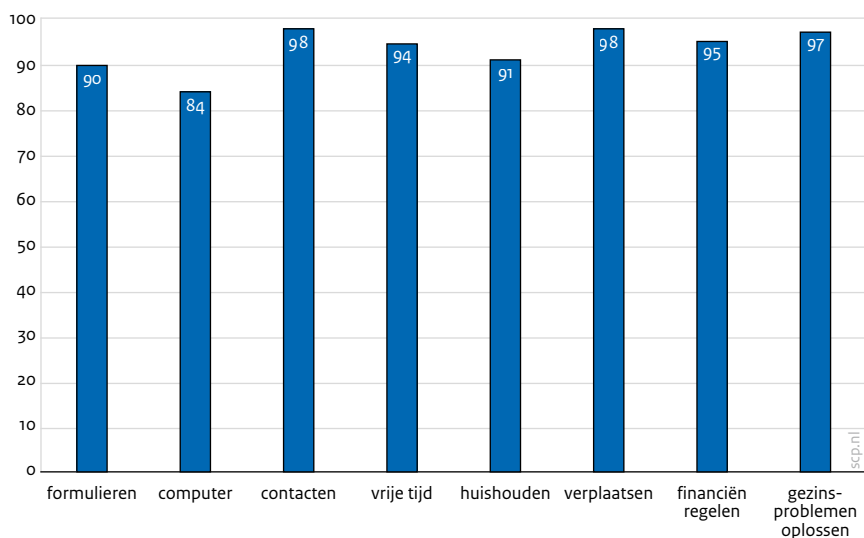
Kader 7.1 Overzicht van de activiteiten in dit onderzoek die mensen al dan niet zelf kunnen doen en waar zij ondersteuning bij krijgen

- Formulieren van officiële instanties invullen
 - Met een computer omgaan: met een tekstverwerkingsprogramma werken, een e-mail versturen, informatie opzoeken op internet
 - Sociale contacten onderhouden
 - Aan vrijetijdsactiviteiten deelnemen
 - Huishouden doen
 - Binnenshuis of buitenshuis verplaatsen
 - Financiële zaken afhandelen
 - Problemen in gezin/huishouden oplossen
-

Veel mensen kunnen activiteiten zelf uitvoeren

Verreweg de meeste zelfstandig wonende volwassenen kunnen de activiteiten waarnaar gevraagd is zelf uitvoeren (figuur 7.1). Met een computer omgaan kan 16% van de mensen niet zelf, het invullen van formulieren of het huishouden doet ongeveer 10% niet zelf. De overige activiteiten kan minimaal 94% van de bevolking zelf doen.

Figuur 7.1 Zelf activiteiten kunnen uitvoeren, 18-plussers, 2021 (in procenten, n = 6077)

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

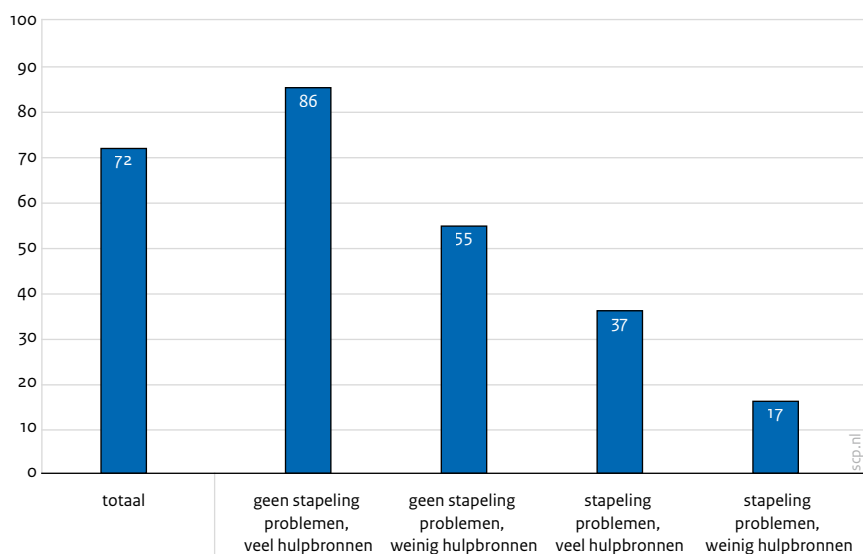
Mensen met problemen en/of weinig hulpbronnen kunnen minder activiteiten zelf

Als we al deze activiteiten samennemen, dan geeft bijna driekwart van de volwassenen (72%) aan alle acht onderscheiden activiteiten zelf te kunnen doen (zie de bijlage bij dit hoofdstuk). Zij zijn dus zelfredzaam op deze terreinen. Dit hangt sterk samen met het aantal problemen waarmee mensen te maken hebben. Mensen met een stapeling van problemen kunnen minder vaak activiteiten zelf. Zo kan van de mensen die geen van de problemen hebben die we in dit onderzoek onderscheiden (zie kader 2.1) 92% alle activiteiten zelf; van de mensen die een stapeling van problemen ervaren gaat het om 25% (figuur B.7.1 in de bijlage).

Ook hangt het kunnen uitvoeren van activiteiten samen met het hebben van hulpbronnen (figuur B.7.2 in de bijlage). Zo kan bijvoorbeeld de helft van de mensen met een slechte gezondheid alle activiteiten zelfstandig uitvoeren, terwijl dit voor 80% van de mensen met een goede gezondheid geldt. Ook het hebben van economische en persoonlijke hulpbronnen heeft een positieve relatie met zelfredzaamheid. Mensen met weinig problemen en veel hulpbronnen kunnen vaker alle activiteiten uitvoeren (zijn

zelfredzaam op die terreinen) dan mensen in een kwetsbare situatie met veel problemen en weinig hulpbronnen. Zo kan van de groep met weinig problemen en veel hulpbronnen 86% alle acht onderscheiden activiteiten zelf, terwijl dat voor de groep in een kwetsbare situatie slechts voor 17% geldt (figuur 7.2).

Figuur 7.2 Zelf alle acht activiteiten kunnen doen naar combinatie van stapeling van potentiële problemen en gebrek aan hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten, n = 6077)^a

a Zie kader 7.1 voor een toelichting op de acht activiteiten. De verschillen in alle activiteiten zelf kunnen doen zijn significant, ook als gecontroleerd wordt voor de achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Gebruik van ondersteuning bij diverse activiteiten

Wanneer mensen activiteiten niet zelf kunnen en daardoor ondersteuning nodig hebben, dan zijn er verschillende manieren waarop ze deze kunnen krijgen. De overheid verwacht van mensen dat ze waar mogelijk een beroep doen op hun netwerk, zoals gezinsleden, familie, vrienden, kennissen of burens. Deze hulp van het eigen netwerk wordt ook wel mantelzorg of informele hulp genoemd. Ook vrijwilligerswerk rekenen we daartoe.²¹ Daarnaast kunnen mensen ondersteuning krijgen van een beroepskracht. Het kan dan gaan om publiek gefinancierde hulp (gemeentelijke ondersteuning uit het sociaal domein of ondersteuning vanuit bv. de thuiszorg) of om particulier gefinancierde hulp. Mensen komen pas in aanmerking voor publiek gefinancierde hulp wanneer zij met hun informele hulp niet voldoende geholpen zijn.²²

Als we inzoomen op mensen die niet in staat zijn om bepaalde activiteiten zelf te doen (de 2% tot 15% van de 18-plussers in figuur 7.1), dan zien we dat de meesten van hen ondersteuning krijgen en dat die ondersteuning vaak vanuit het eigen netwerk komt. Het grootste deel ontvangt hulp bij het verplaatsen en het regelen van de financiën, meestal van hun netwerk (resp. 86% en 65%). Het netwerk helpt ook vaak bij het invullen van formulieren: ongeveer 70% krijgt daarbij hulp, waarbij 53% afkomstig is van het eigen netwerk. Ook mensen die hun gezinsproblemen niet zelf kunnen oplossen krijgen vrijwel altijd ondersteuning; vaker van een beroepskracht dan van het eigen netwerk. Bij huishoudelijke taken krijgt 85% van degenen die dat niet zelf kunnen ondersteuning, ongeveer even vaak van een beroepskracht als

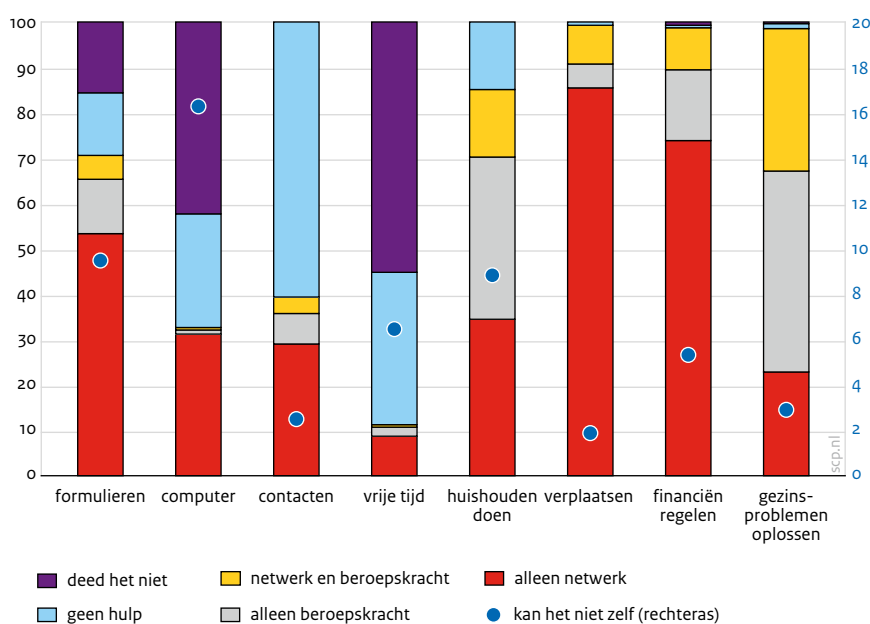
²¹ In dit onderzoek zijn geen gegevens beschikbaar over de sociale basis, zoals de ondersteuning via verenigingen, enzovoort.

²² In het SDI-onderzoek kunnen we geen onderscheid maken tussen beroepskrachten die publiek gefinancierd worden en particuliere hulp die uit eigen middelen wordt betaald. Daarom worden beide mogelijkheden hier aangeduid als beroepskrachten.

van het netwerk. Mensen die moeite hebben met vrijetijdsbesteding²³ of het werken met een computer, geven aan dat vaak niet te doen. Wanneer zij dat wel doen, krijgen ze vaker hulp van hun netwerk dan van professionals.

Een deel van de mensen kan activiteiten niet zelf uitvoeren (in figuur 7.3 geven de blauwe rondjes aan hoe groot dit aandeel is) en krijgt daarbij ook geen ondersteuning. Hier is dus sprake van een vorm van niet-gebruik: mensen hebben wel een ondersteuningsbehoefte, maar maken daar geen gebruik van. Dat treedt het vaakst op bij de vrijetijdsbesteding en de sociale contacten, waar meer dan de helft van de mensen die zegt dit niet zelf te kunnen geen ondersteuning krijgt, maar het komt ook voor bij het omgaan met de computer. Samengenomen zien we bijvoorbeeld dat ruim 2 miljoen mensen moeite hebben met het werken met een computer, van wie bijna 550.000 daarbij geen hulp krijgen. Met het onderhouden van contacten hebben ruim 250.000 mensen moeite. Hiervan krijgen ruim 150.000 mensen geen ondersteuning.

Figuur 7.3 Gebruik van ondersteuning naar activiteiten, selectie 18-plussers die een activiteit niet zelf kunnen doen, 2021 (in procenten, n = 6077)^{a, b}

- a Zie kader 7.1 voor een toelichting op de acht activiteiten.
 b De blauwe rondjes geven weer welk aandeel van de 18-plussers een activiteit niet zelf kunnen doen (zie rechter as). Zo kan 10% niet zelf formulieren invullen en 3% niet zelf gezinsproblemen oplossen.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

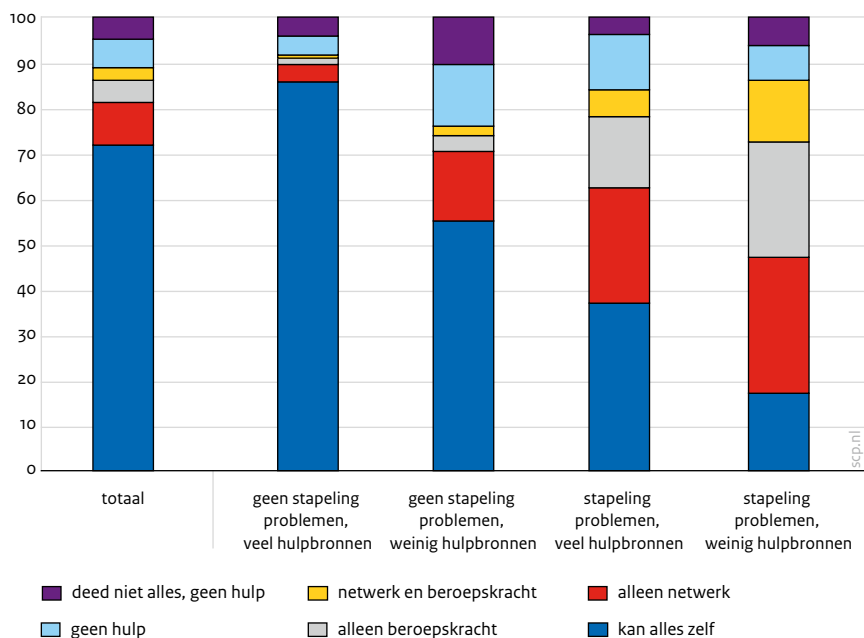
Met name mensen in een kwetsbare positie krijgen ondersteuning

In welke mate kunnen mensen zelf of met hulp van anderen de hier onderzochte activiteiten doen? Een grote groep (72%) kan alles zelf, 9% is in staat om met hulp van het netwerk problemen het hoofd te bieden, 5% kan dit met beroepskrachten en 3% lukt dit met ondersteuning vanuit zowel het netwerk als een beroepskracht (figuur 7.4 en de linkerbalk van figuur 7.5). Bij deze activiteiten krijgt 6% geen ondersteuning en 5% doet niet alle activiteiten. In dat laatste geval is mensen niet gevraagd of zij ondersteuning nodig zouden hebben.

²³ Vrijetijdsbesteding wordt door de respondenten waarschijnlijk zeer beperkt opgevat, bijvoorbeeld als het doen van georganiseerde activiteiten als deelnemen aan een vereniging of sporten.

Van de mensen in een kwetsbare situatie, met een stapeling van problemen en weinig hulpbronnen, kan 17% alle onderzochte activiteiten zelf; bij de gehele bevolking was dit 72%. Zij krijgen daarom veel vaker ondersteuning dan anderen, namelijk ongeveer driekwart: 30% van het eigen netwerk, 25% alleen van een beroepskracht en 14% van zowel een beroepskracht als het eigen netwerk (figuur 7.4). Van deze groep kan 8% activiteiten niet zelf en krijgt het daarbij ook geen ondersteuning. 6% heeft een of meerdere activiteiten niet gedaan; met name omgaan met computer of vrijetijdsbesteding. Het is onduidelijk of deze mensen ondersteuning nodig hebben en hoe zij zich redden.²⁴ In hoofdstuk 9 wordt dieper ingegaan op het niet-gebruik van ondersteuning bij mensen met een gezondheidsbeperking en de gevolgen daarvan.

Figuur 7.4 Gebruik van ondersteuning naar combinaties van een stapeling van potentiële problemen en weinig hulpbronnen, 18-plussers, 2021 (in procenten, n = 6077)^{a|b|c}

- a Zie kader 7.1 voor een toelichting op de activiteiten.
- b Het zelf activiteiten kunnen doen en het gebruik van ondersteuning verschilt significant tussen de groepen wanneer wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.
- c De mensen in de tweede en derde groep geven even vaak aan dat zij activiteiten niet hebben gedaan (met name computerwerk en vrijetijdsactiviteiten). Dat is in deze figuur niet zichtbaar, doordat de groep met een stapeling van problemen vaker ondersteuning bij activiteiten ontvangt dan de groep met geringe hulpbronnen.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

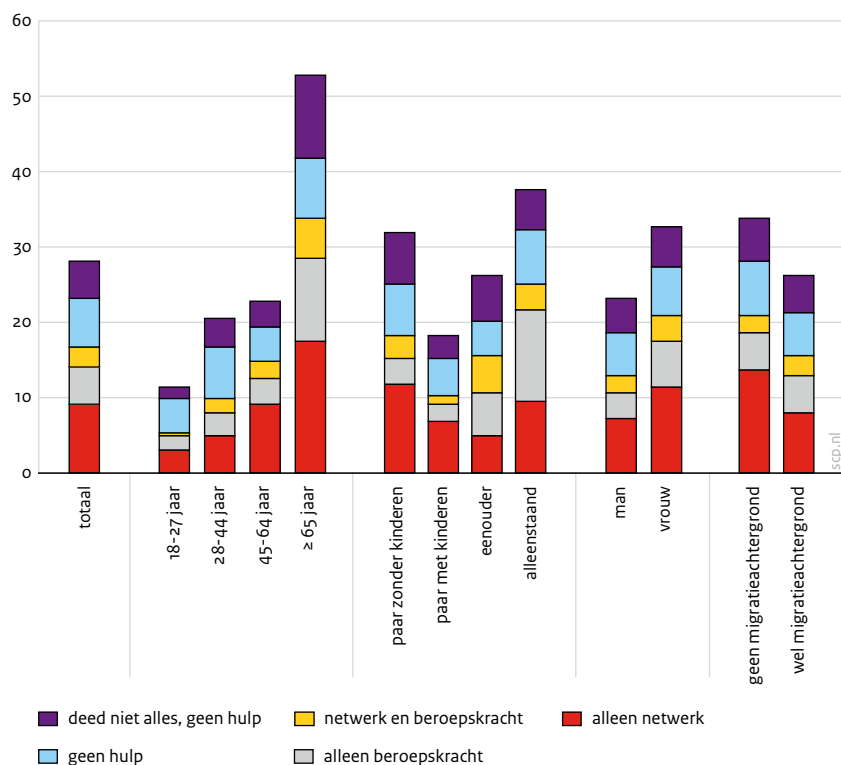
Gebruik van ondersteuning naar achtergrondkenmerken

De mate waarin mensen alle activiteiten zelf kunnen uitvoeren en het gebruik van ondersteuning bij die activiteiten verschilt naar achtergrondkenmerken,²⁵ met name naar leeftijd (figuur 7.5). 65-plussers hebben relatief vaak moeite om alle activiteiten zelf te doen en gebruiken relatief weinig hulp. Als zij hulp krijgen, is dit vaak van het eigen netwerk. Paren met kinderen kunnen juist veel activiteiten zelf en gebruiken ook weinig hulp. Alleenstaanden, vrouwen en mensen met een migratieachtergrond hebben vaker hulp dan hun tegenpolen, omdat zij bepaalde activiteiten vaker niet zelf kunnen doen.

²⁴ Het is mogelijk dat deze mensen wel ondersteuning ontvangen, maar niet bij de onderscheiden activiteiten.

²⁵ Het is door een te klein aantal waarnemingen niet mogelijk om binnen de groep mensen in een kwetsbare situatie het gebruik van ondersteuning naar kenmerken uit te splitsen.

Figuur 7.5 Gebruik van ondersteuning naar achtergrondkenmerken, 18-plussers, 2021
(in procenten, n = 6077)^{a,b}

a Zie kader 7.1 voor een toelichting op de activiteiten.

b Alleen kenmerken die significant samenhangen met gebruik van ondersteuning, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur. Het aandeel dat de activiteiten zelf kan doen is weggelaten uit de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

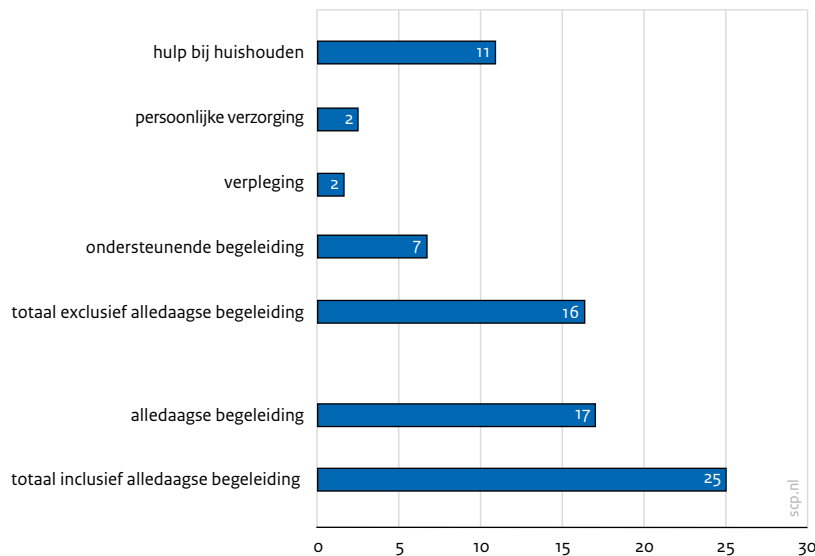
Zorg voor mensen met een gezondheidsbeperking

Een specifieke groep mensen met problemen wordt gevormd door degenen met een gezondheidsbeperking. Naast ondersteuning vanuit het sociaal domein kunnen zij ook andere vormen van ondersteuning ontvangen, zoals bij persoonlijke verzorging of verpleging door de thuiszorg, hier samengenomen onder de noemer 'zorg'. Dit doen we op basis van het GZOW-onderzoek (zie bijlage A.3). Het is helaas niet mogelijk om, zoals in de eerdere hoofdstukken, onderscheid te maken naar een stapeling van problemen en al dan niet in een kwetsbare situatie verkeren.

In het GZOW-onderzoek beschikken we over gegevens over de ondersteuning aan 18-plussers bij het huishouden, de persoonlijke verzorging/verpleging en de begeleiding. Bij dat laatste maken we onderscheid tussen ondersteunende en alledaagse begeleiding. Onder ondersteunende begeleiding valt bijvoorbeeld dagbesteding, begeleiding bij de organisatie van het huishouden, sociale contacten of het omgaan met geld. Onder alledaagse begeleiding valt onder meer het meegaan naar afspraken met de dokter, hulp met vervoer of administratie of het bieden van emotionele steun. Dit laatste wordt in onze definitie alleen gegeven door het eigen netwerk van mensen. Wanneer we deze vorm van ondersteuning niet meetellen, ontvangt een zesde (16%) van de volwassenen ondersteuning. Het gaat dan om hulp bij het huishouden (11%), ondersteunende begeleiding (7%) en een klein deel persoonlijke verzorging of

verpleging (samen 4%).²⁶ Als we ook de alledaagse begeleiding door het eigen netwerk meetellen (19%), dan krijgt ongeveer een kwart van de volwassenen ondersteuning (figuur 7.6).

Figuur 7.6 Gebruik van verschillende vormen van ondersteuning, 18-plussers, 2019-2022
(in procenten; n = 7698)^a

a Het gaat hier om ondersteuning bij het huishouden, persoonlijke verzorging/verpleging en begeleiding.

Bron: SCP/CBS (GZOW'19-'22)

De ondersteuning wordt meestal gegeven door het eigen netwerk (ruim de helft (53%), niet in figuur), gevolgd door ondersteuning door beroepskrachten van bijvoorbeeld de thuiszorg of een Wmo-hulp (rond 42%). 24% van de ontvangers krijgt particuliere hulp. Net als bij de eerder besproken activiteiten blijkt dus dat informele hulp van het eigen netwerk een veelvoorkomende vorm van ondersteuning is.

Gebruik van ondersteuning verschilt naar ernst van de beperkingen en hulpbronnen

Mensen met een ernstige beperking ontvangen beduidend vaker ondersteuning dan anderen.²⁷ Zo krijgt 90% van de mensen met een ernstige gezondheidsbeperking ondersteuning, bijvoorbeeld bij het huishouden of de persoonlijke verzorging. Bij mensen met een matige of een lichte beperking is dat respectievelijk 73% en 48% (figuur 7.7).²⁸ Hierbij is de alledaagse begeleiding ook meegeteld.²⁹ Dat betekent dat 8% van de mensen met een ernstige beperking geen hulp krijgt. Een deel van hen zal wellicht geen hulp willen. In hoofdstuk 9 gaan we verder in op het niet-gebruik van ondersteuning.

Het gebruik van ondersteuning hangt ook samen met hulpbronnen (figuur 7.7 en figuur B.7.5): zo maken mensen met weinig regie vaker gebruik van ondersteuning dan mensen die veel regie ervaren, waarbij niet duidelijk is wat oorzaak en gevolg is. Verder krijgen mensen die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond vaker ondersteuning dan mensen die een hbo- of wo-opleiding hebben afgerond (zie ook Marangos 2018).

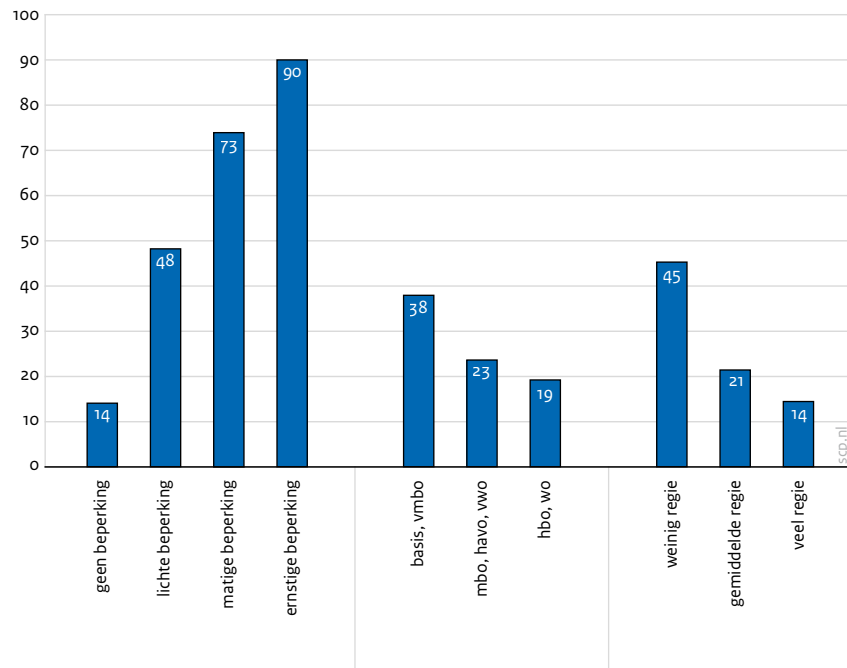
²⁶ Het gebruik van informele hulp bij het huishouden is in de coronaperiode gedaald (we vergelijken de periode 2019 tot en met het eerste kwartaal 2020 met de periode van 1 maart 2020 tot eind 2021). Dit geldt niet voor hulp bij de persoonlijke verzorging en verpleging. Zie ook figuur B.7.3 en B.7.4 in de bijlage.

²⁷ In tegenstelling tot de eerdere hoofdstukken is het hier ook mogelijk om verschillen tussen mensen met lichte en ernstige beperkingen te bekijken.

²⁸ Een klein deel van de mensen zonder gezondheidsbeperkingen ontvangt ondersteuning. Dat kan komen doordat naar beperkingen op het moment van enquêteren is gevraagd maar bij het zorggebruik is gevraagd naar gebruik in het afgelopen jaar.

²⁹ Als we deze vorm van ondersteuning buiten beschouwing laten, dan gaat het om respectievelijk 82%, 57% en 32%. Zie ook de bijlage bij dit hoofdstuk voor extra gegevens over het gebruik van ondersteuning zonder alledaagse begeleiding.

Figuur 7.7 Gebruik van ondersteuning naar ernst van de beperkingen en hulpbronnen, 18-plussers, 2019-2022 (in procenten; n = 7698)^{a,b}

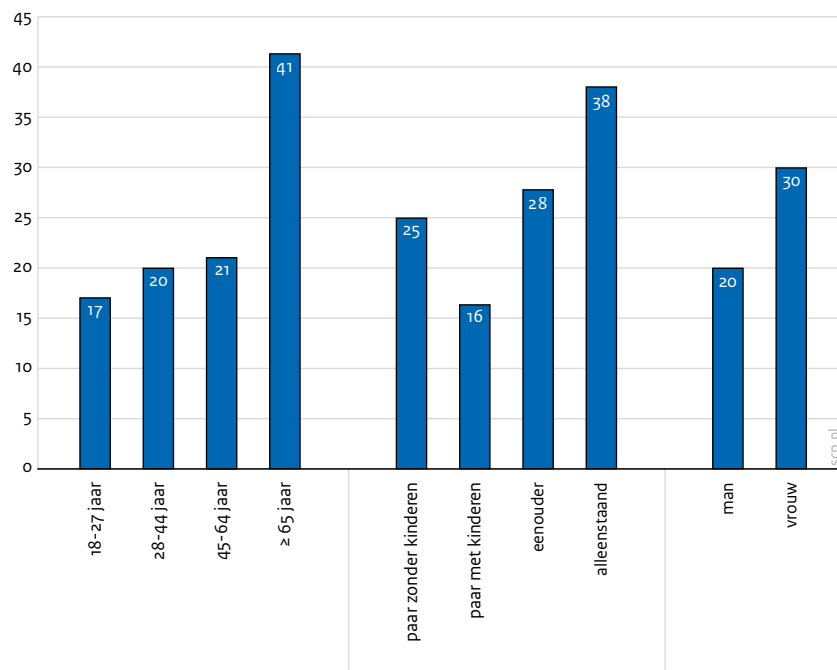
- a Het gaat hier om ondersteuning bij het huishouden, persoonlijke verzorging/verpleging en begeleiding.
- b De verschillen zijn significant, ook als gecontroleerd wordt voor achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (GZOW'19-'22)

Gebruik van ondersteuning hangt ook samen met achtergrondkenmerken

Het al dan niet ontvangen van ondersteuning hangt samen met achtergrondkenmerken, ook als je rekening houdt met gezondheidsbeperkingen. 65-plussers hebben veel vaker ondersteuning dan jongere mensen, alleenstaanden vaker dan mensen die hun huishouden delen en vrouwen vaker dan mannen (figuur 7.8 en figuur B.7.6). Dit soort verschillen zijn eerder ook gevonden (Plaisier en de Klerk 2015; Putman et al. 2017).

Figuur 7.8 Gebruik van ondersteuning naar achtergrondkenmerken, 18-plussers, 2019-2022
(in procenten; n = 7698)^a ^b

a Het gaat hier om ondersteuning bij het huishouden, persoonlijke verzorging/verpleging en begeleiding.

b De verschillen in zorggebruik zijn significant, ook als gecontroleerd wordt voor andere kenmerken.

Bron: SCP/CBS (GZOW '19 en '22)

Meer ondersteuning nodig bij participatie

Sommige mensen voelen zich belemmerd in hun participatie door hun beperkingen én zouden meer willen participeren. In het GZOW-onderzoek geldt dat voor bijna 7% van de mensen. Van hen zegt ruim een kwart (bijna 2% van de bevolking) dat zij meer zouden kunnen doen als zij meer of andere ondersteuning zouden krijgen (en een derde weet het niet).³⁰ Ze zeggen dat ze vooral geholpen zouden zijn met betere of persoonlijke begeleiding, en ook met betere vervoersmogelijkheden. Een enkeling noemt financiële ondersteuning, hulp bij het huishouden of hulp bij het geven van mantelzorg (zoals iemand die de zorg tijdelijk overneemt). Het gaat hier om kleine respondent aantallen (n = 159), zodat de cijfers als indicatief moeten worden beschouwd.

³⁰ Het gaat om circa 250.000 mensen.

8 Gebruik van algemene voorzieningen

- Bijna 10% van de volwassenen gebruikt een algemene voorziening (algemeen maatschappelijk werk (amw), buurthuis of maaltijdvoorziening). Buurthuizen (6%) worden meer gebruikt dan amw (3%) en maaltijdvoorziening (1,5%).
- Het gebruik van algemene voorzieningen is hoog onder mensen met problemen met het doen van het huishouden en mensen met geringe administratieve voorzieningen. Met name het gebruik van amw hangt samen met het aantal potentiële problemen dat mensen hebben: 1% van de mensen zonder potentiële problemen gebruikt amw; bij mensen met drie of meer potentiële problemen gaat het om 9%.
- Mensen zonder hulpbronnen maken vaker gebruik van algemene voorzieningen dan anderen. Dat geldt ook voor 65-plussers en alleenstaanden.

Weinig bekend over gebruik van algemene voorzieningen

In de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo) wordt onderscheid gemaakt tussen maatwerkvoorzieningen en algemene voorzieningen. Een algemene voorziening is in principe vrij toegankelijk. Dat wil zeggen dat er geen uitgebreid onderzoek plaatsvindt om te achterhalen of iemand in aanmerking komt voor zo'n voorziening, maar ook dat er geen registratiegegevens zijn over het gebruik van dit type voorzieningen: vaak wordt niet bijgehouden wie de gebruikers zijn. Over het gebruik van algemene voorzieningen is dan ook weinig bekend (Pommer et al. 2018; Schellingerhout et al. 2021). Op basis van de SDI-enquête kunnen we een beperkt beeld schetsen: er is gevraagd naar een drietal voorzieningen, maar mogelijk bieden gemeenten ook andere voorzieningen (VNG 2015).

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van het gebruik van een drietal algemene voorzieningen, waarbij we ook nagaan of het gebruik van deze voorzieningen samenhangt met een stapeling van problemen, hulpbronnen en achtergrondkenmerken.

Er is in ons onderzoek informatie beschikbaar over het gebruik van buurthuizen,³¹ maaltijdvoorzieningen en algemeen maatschappelijk werk (amw)³² (figuur 8.1). Bij het gebruik van algemene voorzieningen gaat het meestal om het buurthuis (6%) en amw (3%). Slechts 1,5% van de 18-plussers maakt gebruik van maaltijdvoorzieningen. In totaal gebruikt bijna 10% van de volwassenen een van deze algemene voorzieningen (niet in figuur).

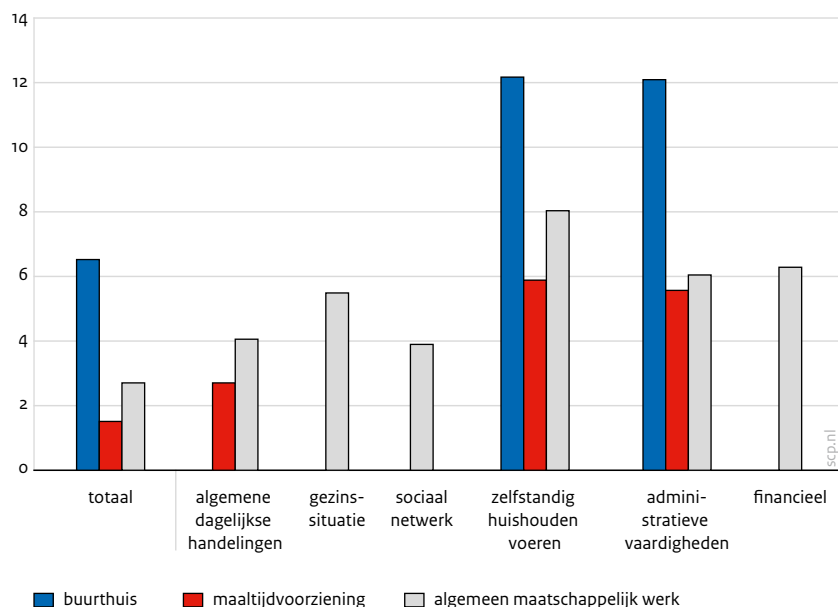
Gebruik algemene voorzieningen hangt samen met potentiële problemen

Het gebruik van algemene voorzieningen hangt onder meer samen met de aard van de potentiële problemen die mensen hebben. Mensen met problemen met het zelfstandig voeren van het huishouden (waaronder ook belemmeringen vallen bij het regelen van zaken als financiën) en mensen met geringe administratieve vaardigheden gebruiken vaker een algemene voorziening dan mensen zonder zo'n probleem. Dat geldt voor elk van de drie hier onderscheiden algemene voorzieningen. Ook maken mensen vaker gebruik van sommige algemene voorzieningen wanneer zij te maken hebben met een stapeling van problemen. Dit geldt voor het algemeen maatschappelijk werk en de maaltijdvoorziening. Waar 1% van de mensen zonder problemen hiervan gebruik zegt te maken, geldt dat voor 9% van de mensen met een stapeling van problemen (niet in figuur).

³¹ Er is gevraagd naar bezoeken van een buurthuis, buurtcentrum, dorps huis of dienstencentrum. Gemeenten kunnen hiervoor ook een eigen term gebruiken, zoals 'huis van de wijk'.

³² Algemeen maatschappelijk werk is een eerstelijnsvoorziening die mensen ondersteunt en adviseert die kampen met psychosociale problemen (zoals verslavingsproblematiek), relationele problemen (gezins- en/of relatieproblemen) en/of sociaal-materiële problemen (zoals schulden, problemen met de woningcorporatie). Deze laagdrempelige hulp is toegankelijk zonder verwijzing (Boel 2013).

Figuur 8.1 Gebruik van algemene voorzieningen naar potentiële problemen, 18-plussers, 2021
(in procenten; n = 6077)^a

a Alleen de problemen die significant samenhangen met gebruik van algemene voorzieningen, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur. Het gebruik van algemene voorzieningen hangt niet significant samen met arbeidsmarktproblemen.

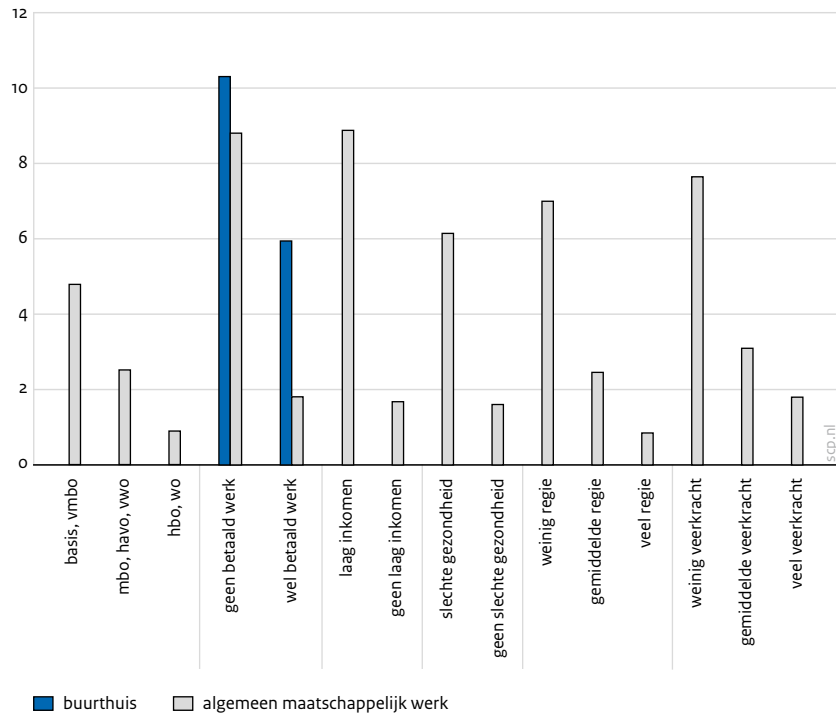
Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Mensen zonder hulpbronnen gebruiken veelal meer algemene voorzieningen

Van de drie voorzieningen hangt het gebruik van algemeen maatschappelijk werk het meest samen met het beschikken over hulpbronnen: mensen die alleen basisonderwijs of vmbo hebben afgerond, zonder werk en met een laag inkomen maken beduidend vaker gebruik van amw dan mensen die wel over deze hulpbronnen beschikken. Dit geldt ook voor mensen die gezondheidsbeperkingen, weinig veerkracht of weinig regie ervaren. Mensen die geen betaald werk hebben bezoeken vaker een buurthuis dan mensen die betaald werken.³³

³³ Vanwege te kleine aantallen respondenten is het niet mogelijk het gebruik van algemene voorzieningen verder uit te splitsen naar de combinaties van stapeling van problemen en aanwezigheid van hulpbronnen.

Figuur 8.2 Gebruik van algemene voorzieningen naar hulpbronnen, 18-plussers, 2021
(in procenten; n = 6077)^{a, b}

Leesvoorbeeld: Van de mensen met een laag inkomen maakt bijna 9% gebruik van amw. Van de mensen met een hoger inkomen is dat bijna 2%.

- a Alleen hulpbronnen die significant samenhangen met gebruik van algemene voorzieningen, ook als wordt gecontroleerd voor achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.
- b Het aantal gebruikers van maaltijdvoorzieningen in dit onderzoek is te klein om dit uit te splitsen naar achtergrondkenmerken.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

Gebruik algemene voorzieningen hoog onder mensen in een kwetsbare situatie

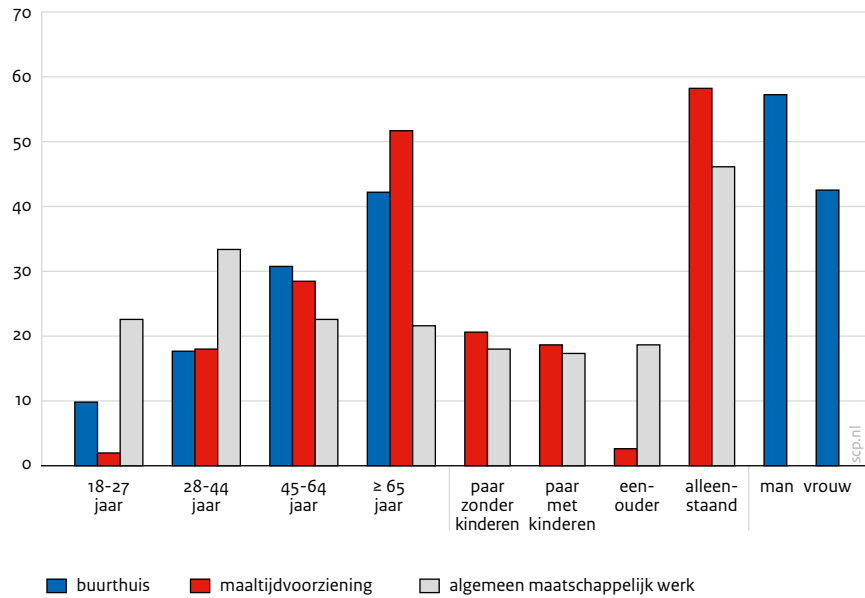
Van de mensen in een kwetsbare situatie gebruikt ruim 23% een of meer algemene voorzieningen, meestal een buurthuis of amw. Dat is veel vaker dan bij de algemene bevolking (bijna 10%). Anders dan in de voorgaande hoofdstukken is het niet mogelijk om verder in te zoomen op de kenmerken van de gebruikers in een kwetsbare positie. Het aantal respondenten is daarvoor te klein.

65-plussers en alleenstaanden gebruiken vaker algemene voorzieningen dan anderen

Het gebruik van algemene voorzieningen en zeker van het buurthuis en de maaltijdvoorziening, hangt sterk samen met leeftijd: bij 65-plussers bezoekt 11% een buurthuis (figuur 8.3); bij degenen die jonger zijn dan 65 jaar gaat het om ongeveer 5%. Ook de maaltijdvoorzieningen worden relatief vaak door 65-plussers gebruikt (3%; en vrijwel niet door mensen jonger dan 65 jaar). Deze voorzieningen worden vaak door de oudste ouderen gebruikt: zo bezoekt 30% van de 85-plussers een buurthuis en 18% een maaltijdvoorziening (niet in figuur).

Het gebruik van algemene voorzieningen hangt ook samen met huishoudvorm: alleenstaanden maken hiervan vaker gebruik dan anderen. Dat geldt het sterkst voor algemeen maatschappelijk werk: dit wordt door 8% van de alleenstaanden en 6% van de eenoudergezinnen gebruikt, tegen 2,5% gemiddeld. Het geldt ook voor het gebruik van de maaltijdvoorziening: 4% van de alleenstaanden maakt hiervan gebruik, tegen nog geen 2% gemiddeld. Mannen gebruiken vaker amw dan vrouwen.

Figuur 8.3 Gebruik algemene voorzieningen naar achtergrondkenmerken, 18-plussers, 2021
(in procenten; n = 6077)^a

Leesvoorbeeld: Van de 65-plussers bezoekt 11% weleens een buurthuis. Van de andere leeftijdsgroepen is dat minder dan 6%.

a Alleen kenmerken die significant samenhangen met gebruik van algemene voorzieningen, ook als wordt gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken, zijn opgenomen in de figuur.

Bron: SCP/CBS (SDI'21)

9 Niet-gebruik van ondersteuning

- Een klein deel van de mensen die een vorm van ondersteuning nodig heeft, maakt daarvan geen gebruik, namelijk 3%. Ongeveer de helft van hen heeft ook niet om ondersteuning gevraagd.
- Mensen vragen geen ondersteuning aan hun netwerk omdat ze hen niet willen belasten, ze niemand kennen die kan helpen, of omdat ze liever professionele ondersteuning willen.
- Mensen vragen niet om professionele hulp omdat ze onafhankelijk willen blijven, denken dat ze er niet voor in aanmerking komen, of het te duur vinden.
- Driekwart van de niet-gebruikers ervaart door ontbrekende ondersteuning problemen in het dagelijks leven. Mensen noemen als problemen vaak het niet op orde te hebben van het huishouden, niet kunnen gaan en staan waar ze willen en een sterkere achteruitgang van hun gezondheid.

In de hoofdstukken 7 en 8 keken we naar het gebruik van verschillende vormen van ondersteuning, waaronder het gebruik van ondersteuning door mensen met gezondheidsbeperkingen. In dit hoofdstuk staat het niet-gebruik van ondersteuning centraal. Het gaat hierbij om mensen die geen huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging, wijkverpleging of begeleiding ontvangen, maar die aangeven dat zij vanwege problemen met hun gezondheid deze hulp wel (langdurig) nodig hebben. We noemen hen ook wel 'niet-gebruikers'. Niet-gebruik van ondersteuning kan verschillende oorzaken en negatieve gevolgen hebben, maar hierover was tot nu toe weinig bekend (Kromhout et al. 2020).

Ongeveer 3% van de volwassenen gebruikt geen ondersteuning die ze wel nodig heeft

Om meer zicht te krijgen op niet-gebruik, benutten we de GZOW-enquête, waaraan relatief veel mensen met lichamelijke of psychische beperkingen deelnamen (zie ook bijlage A). Om zicht te krijgen op de grootte van de groep niet-gebruikers, kijken we naar mensen die in het jaar voorafgaand aan de enquête geen gebruikmaakten van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging, wijkverpleging of begeleiding. Deze ondersteuning kan komen van familie of kennissen (informele hulp), van een organisatie via de gemeente (Wmo), de wijkverpleging (Zorgverzekeringswet (Zvw)) of een particuliere hulp (zelf betaald). Als iemand deze vormen van ondersteuning niet ontving, maar wel aangeeft deze langer dan drie maanden nodig te hebben, spreken we van niet-gebruik. Het gaat hier dus om een inschatting van mensen zelf. Het is overigens mogelijk dat een deel van deze niet-gebruikers wel andere vormen van ondersteuning ontvangt, zoals inkomensondersteuning en hulp bij het vinden van werk. Ook kan het zo zijn dat zij wel gebruikmaken van algemene voorzieningen en bijvoorbeeld een wijkcentrum of buurthuis bezoeken, of hulp krijgen via algemeen maatschappelijk werk.

Ongeveer 3% van de zelfstandig wonende volwassenen geeft aan langer dan drie maanden een vorm van ondersteuning nodig te hebben, maar deze niet te gebruiken.³⁴ Dat komt neer op ruim 400.000 personen. Als we inzoomen op mensen met gezondheidsbeperkingen, dan blijkt dat dit percentage onder mensen met lichte beperkingen 5% is, onder mensen met matige beperkingen 14% en 18% onder mensen met ernstige gezondheidsbeperkingen.³⁵ Sommigen van hen krijgen wel een andere vorm van ondersteuning; zij krijgen bijvoorbeeld huishoudelijke hulp, maar hebben ook begeleiding of persoonlijke verzorging nodig die zij niet ontvangen.³⁶

³⁴ In ons onderzoek konden we niet vaststellen welke invloed corona had op het niet-gebruik. Maar ander onderzoek laat zien dat gevraagd is naar het gebruik van ondersteuning in het afgelopen jaar.

³⁵ Van de 400 mensen met een ernstige gezondheidsbeperking kregen 77 personen niet alle vormen van hulp die zij zeggen nodig te hebben. Na weging komt dit neer op 18% van de mensen met een ernstig gezondheidsprobleem.

³⁶ Het aandeel mensen dat geen enkele vorm van de hiervoor genoemde ondersteuningsvormen gebruikt, maar wel een (of soms zelfs meerdere) van deze vormen van ondersteuning nodig heeft, is minder dan 2% van de totale groep (n = 179).

Ongeveer de helft van de niet-gebruikers vraagt niet om ondersteuning

Wie ondersteuning nodig heeft, kan daar om vragen bij familie of kennissen, de gemeente of thuiszorgorganisatie, of aan anderen, zoals een particuliere zorgaanbieder. Ongeveer de helft van de niet-gebruikers heeft niet om ondersteuning gevraagd.³⁷ Dit aandeel verschilt per ondersteuningsvorm. Zo heeft ruim een op de drie niet-gebruikers van huishoudelijke hulp niet om deze ondersteuning gevraagd, terwijl het bij niet-gebruikers van persoonlijke verzorging of verpleging en begeleiding om ongeveer de helft gaat.

De andere helft van de niet-gebruikers heeft dus wel om ondersteuning gevraagd, maar dit niet gekregen. Het beleid is erop gericht dat mensen die ondersteuning nodig hebben die eerst vragen aan mensen uit hun eigen netwerk, voordat zij bij de gemeente of zorgverzekeraar aankloppen. Een relatief klein aandeel (een op de zes niet-gebruikers) vroeg deze hulp aan familie of kennissen ondersteuning, maar kreeg deze niet. Het grootste aandeel niet-gebruikers, bijna een op de drie, vroeg (ook) ondersteuning aan een organisatie zoals de gemeente, de thuiszorg of via de zorgverzekeraar. Uit de gegevens valt niet op te maken waarom hulpvragen werden afgewezen.

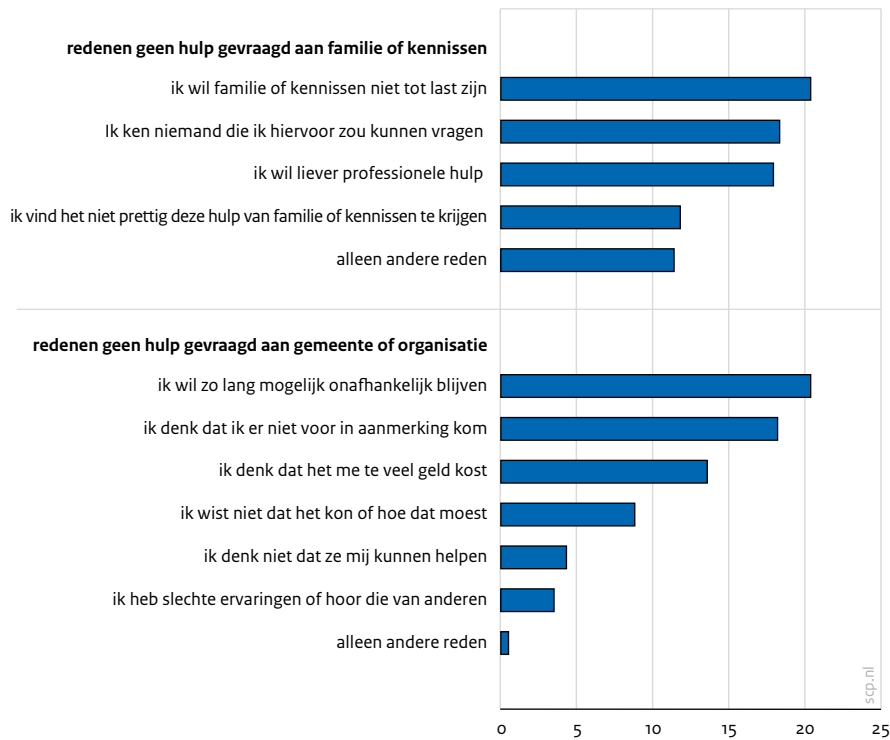
Het aandeel niet-gebruikers van persoonlijke verzorging of verpleging en begeleiding dat bij de gemeente of zorgverzekeraar aanklopte, is groter dan het aandeel niet-gebruikers van huishoudelijke hulp. Het is voor veel mensen gemakkelijker om iemand uit het eigen netwerk te vragen voor huishoudelijke klusjes dan voor persoonlijke verzorging. Huishoudelijke klusjes zijn immers in het algemeen goed in te plannen, en er zijn wellicht minder vaardigheden en kennis voor nodig (De Klerk et al. 2014). Bij begeleiding kan meespelen dat het persoonlijk netwerk niet de vormen kan bieden waaraan behoefte is; ook dagbesteding die via de gemeente geboden wordt valt hier namelijk onder.

Redenen voor niet-gebruik lopen uiteen

Mensen die geen ondersteuning krijgen en daar ook niet om hebben gevraagd geven daar uiteenlopende redenen voor, zoals figuur 9.1 laat zien. De meest genoemde reden voor het niet vragen van hulp aan familie of kennissen is dat zij hen niet tot last willen zijn. Andere redenen die vaak genoemd worden zijn dat zij niemand kennen aan wie zij ondersteuning kunnen vragen en dat mensen liever professionele ondersteuning willen. De vaakst genoemde reden van de niet-gebruikers om geen ondersteuning aan de gemeente of een organisatie te vragen is dat zij onafhankelijk willen blijven, gevolgd door er niet voor in aanmerking denken te komen. Andere genoemde redenen zijn denken dat het te duur is, niet weten dat ze om ondersteuning bij de gemeente of een organisatie kunnen vragen, of niet weten hoe dat moet. Een klein aandeel van de mensen die niet bij de gemeente of een organisatie om hulp vroegen, denkt dat die hen niet kan helpen of heeft er slechte ervaringen mee.

³⁷ Het gaat hier om 126 van de 268 personen (gewogen percentage: 52%). Bij niet-gebruikers die geen enkele vorm van hulp krijgen, heeft 95 van de 179 personen daar bij niemand om gevraagd (gewogen percentage: 56%).

Figuur 9.1 Redenen voor het niet vragen om ondersteuning bij familie of kennissen (n = 220) of bij de gemeente of een organisatie (n = 165), 18-plussers die ondersteuning nodig hebben maar hier niet om vroegen, 2019-2022 (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: SCP/CBS (GZOW '19-'22)

Van de 3% niet-gebruikers heeft de helft (1,5% van de zelfstandig wonende volwassenen) hier niet om gevraagd. De andere helft vroeg dus wel om ondersteuning, maar kreeg deze niet. Als redenen noemen mensen dat familie of kennissen niet meer kunnen helpen (12%), dat ze nog op een reactie van de gemeente of organisatie wachten (21%), dat ze een afwijzing kregen (20%), of dat ze de eigen bijdrage te hoog vonden (16%). Daarnaast noemt 35% een andere reden, zoals hulp afzeggen vanwege corona, de juiste persoon niet kunnen vinden die kan helpen, of er toch van afzien vanwege privacy.

Gevolgen van niet-gebruik

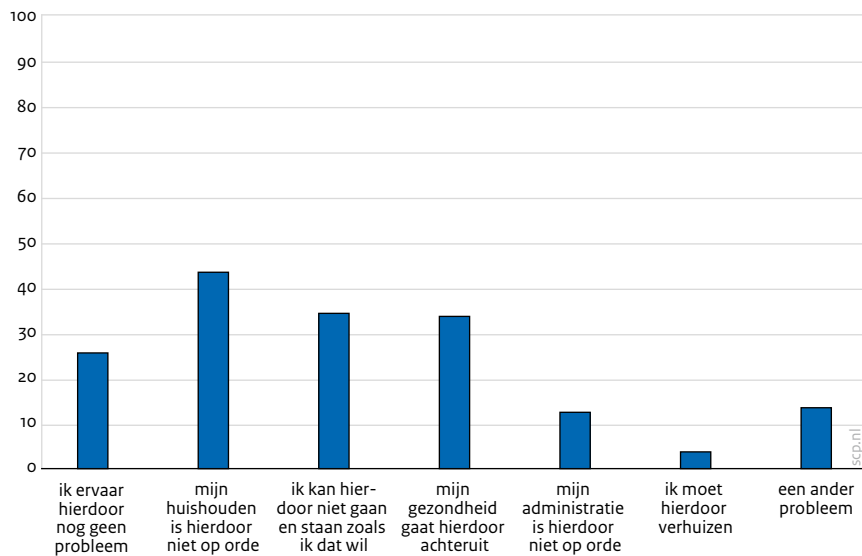
Als mensen geen ondersteuning krijgen die zij wel nodig hebben, dan kan dat negatieve gevolgen hebben voor de mate waarin zij zich in het dagelijks leven kunnen redden. Aan de deelnemers van de GZOW-enquête hebben we gevraagd om in een rapportcijfer van 1 tot en met 10 aan te geven in welke mate zij zich kunnen redden, waarbij ze kunnen denken aan dagelijkse bezigheden, boodschappen doen, het huishouden, administratie, persoonlijke verzorging en eropuit gaan. Niet-gebruikers van ondersteuning geven gemiddeld een 6,8 aan de mate waarin zij zich redden. Dat is een duidelijk lager cijfer dan de 7,9 die mensen geven die wel ondersteuning gebruiken en de 9,1 van mensen die geen hulp (nodig) hebben (niet in figuur).

Aan niet-gebruikers werd ook gevraagd welke problemen zij ondervinden. Driekwart (75%) van de niet-gebruikers ervaart een of meerdere problemen door het ontbreken van ondersteuning (figuur 9.2).³⁸ Deze mensen geven het vaakst aan dat ze daardoor hun huishouden niet op orde hebben (43%). Ook geeft een op de drie aan door gebrek aan ondersteuning niet te kunnen gaan of staan waar ze zouden willen

³⁸ Dezelfde vraag werd ook voorgelegd aan mensen die wel ondersteuning krijgen, maar er meer van nodig hebben. Van deze groep ervaart 59% daardoor problemen.

(34%), en zegt een op de drie dat de gezondheid er door achteruitgaat (33%). Het aandeel niet-gebruikers dat het huishouden niet op orde heeft of de gezondheid erop achteruit ziet gaan, is hoger onder niet-gebruikers dan onder mensen die wel ondersteuning hebben, maar daar meer van nodig hebben.

Figuur 9.2 Gevolgen van niet-gebruik van ondersteuning voor het dagelijks leven, 18-plussers, 2019-2022 (in procenten, n = 268, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: SCP/CBS (GZOW '19-'22)

Summary

Insights into needs and support of people in a vulnerable situation

Key figures on the problems, resources, life situation and support of people in the social domain

Key message

The Netherlands Institute for Social Research (SCP) has previously called on municipal authorities to place a greater focus on support for people with complex problems. In this study, we paint a picture of people who are not only dealing with an accumulation of problems in various areas, such as problems with running a household, financial problems or social problems, but also with a lack of resources, such as income or resilience. The SCP considers this to be a vulnerable situation. Around 1 in 10 adults in the Netherlands are in such a situation. People in a vulnerable situation participate less in their spare time, feel lonely more often and have a lower quality of life than others. Although not everyone in a vulnerable situation requires (formal) support, they should be able to fall back on the safety net of the social domain where necessary.

Municipalities should therefore be alert to both the accumulation of problems and the presence or absence of resources. This requires examining the totality of a person's life and, where necessary, providing cross-domain support and customised solutions, with attention expressly being given to strengthening people's self-management skills and resilience. In addition, there is still a need to increase the accessibility of support, including the improvement of information provision.

Significant differences between groups

The Coalition Agreement Looking out for each other states: 'Everyone in the Netherlands deserves a good life and should be able to participate' (VVD et al. 2021). However, this is not yet the case for everyone: there are significant differences in how people are doing (Vrooman et al. 2023). This inequality is persistent and may be increasing due to factors such as the COVID-19 crisis, its aftermath and the energy crisis (Den Ridder et al. 2020; De Klerk et al. 2021; Vrooman et al. 2023). Significant differences may lead to the social divides deepening and to social exclusion (Putters 2021; SCP 2022).

Resource shortages play a major role in inequality between groups, as explained by the recent SCP publication Contemporary inequality (Vrooman et al. 2023). These differences in resources or forms of capital lead to the emergence of different social classes. The people in the lowest two social classes, around one in six adults, have fewer resources, a lower social position, fewer life opportunities and poorer well-being, experience less cohesion and have less confidence in politicians.

The social domain as a safety net

Many people, including people in a vulnerable situation, are able to manage by themselves, often with support from their own network. For some, however, this is not the case, and they require support from their municipality. The duties of municipalities in this regard are set out in the Social Support Act (Wmo) 2015, the Youth Act and the Participation Act, collectively referred to as the 'social domain'. Under a broader interpretation, the social domain could also include municipal poverty and civic integration policies. The social domain thus serves as a safety net for people who cannot manage by themselves or with support from those around them. This safety net does not appear to be working properly, in particular for people with complex problems (Van Dam et al. 2022; Nederlandse Arbeidsinspectie 2022).

In this publication, we take a detailed look at this group of people, based on two recent surveys among the adult population (see also Verbeek-Oudijk et al. 2023). We provide up-to-date data relating to the question of how people in a vulnerable situation are doing and what support (from their network or a professional) they are receiving. We also look at 'non-users': people who need assistance but are not using support. Until now, little was known about this group (Kromhout et al. 2018; Pommer et al. 2018).

Around 1 in 10 adults are in a vulnerable situation; they participate less

This study shows that around 1 in 10 adults (1.3 million people) are in a vulnerable situation: they are dealing with 3 or more problems and also lack both economic resources (such as income or education) and personal resources (such as resilience or self-management skills). This includes for instance people who have trouble running a household, have limited social contacts and are struggling with financial problems: an accumulation of problems. If they have only completed primary education or prevocational secondary education and have little resilience (few resources), it is difficult for them to cope with these problems. They have fewer opportunities to obtain or organise support by themselves. We note that especially people facing an accumulation of problems often have relatively limited resources with which to increase their ability to deal with their problems.

People in a vulnerable situation participate less, feel lonely more often and are less satisfied with their lives than people who are not in a vulnerable situation. This is related to the types of problems they have, the number of problems and their resources. People in a vulnerable situation often manage by themselves, depending on the resources available to them. People who do need support often get it from their own network, but also from professionals, or from a combination of the two. Not everyone who needs support gets it. For example, 3% of people who need help with running a household, personal care or support do not get it (non-users). Half of these people have not requested support, for example because they want to remain independent, do not think they are eligible or think it would be too expensive.

What do the outcomes mean for (policy in) the social domain?

Strengthen personal and economic resources

Many people, including people in a vulnerable situation, manage by themselves, often with the support of their own network. There is therefore a great deal of inherent strength in society. The inherent strength of people depends on the availability of resources. For example, it is well known that job and income insecurity can lead to stress, making it difficult to deal with problems (Van Baar et al. 2022). As well as these economic resources, personal resources (such as resilience and self-management skills) are also important. Accordingly, in addition to focusing on increasing social and economic security, municipalities can also work on increasing resilience and self-management skills (Van Baar et al. 2022; Geppert and Muns 2023). In addition, strengthening the informal structures and accessible preventative neighbourhood facilities provides opportunities for assistance from people's own networks and can be a meaningful part of the provision of support by municipalities. However, expectations of the inherent strength of citizens and their environment should not be too high.

A cross-domain approach requires commitment from municipalities, the central government and executive parties

The correlation revealed by this study between problems and a lack of resources underscores the importance of taking a broad view of the daily lives of citizens and providing customised solutions. For example, people can face problems in their family situation and have problems with their social network while at the same time having limited resilience to deal with these problems. This requires commitment to a cross-domain approach in the broader social domain, with connections to adjacent areas such as debt assistance, education, and home-based or institutional care. However, this is a challenge for many municipalities, due in part to organisational and financial issues and compartmentalised regulations (Plaisier and Den Draak 2021; Van Dam et al. 2022). An integrated approach requires commitment not only from municipalities but also from the central government, as well as collaboration with relevant actors in the sector (e.g. Kromhout et al. 2020; Van Dam et al. 2022; De Klerk et al. 2022; Van Gool et al. 2022).

Access to support could be improved

People experience barriers to accessing support from the social domain. Not everyone who needs support knows how to find it, because information is primarily available in digital form, application forms are too complicated and the system is difficult to understand. Municipalities appear to assume their citizens are self-sufficient and digitally literate. They could improve access to support by ensuring information is simple and by bringing it to people's attention in a range of locations using a variety of

methods. In addition, citizens must have confidence that they can depend on support and respectful treatment from the government (see, for example, SCP 2022). Without such confidence, people with problems will not wish or dare to seek assistance from either central or local government (see, for example, RVS 2021).

Future developments reinforce the need for creative solutions

In particular, people in vulnerable situations have been hit especially hard by the COVID-19 crisis and its aftermath, the energy crisis and inflation (De Klerk et al. 2021; SCP 2021; CPB 2023). These developments may also lead to an increase in the number of people in a vulnerable situation, which is expected to lead in turn to an increase in reliance on support. This will be exacerbated by demographic developments such as an ageing population and immigration. Because the number of elderly people is increasing, and because they keep living in their own homes for longer and there is a shortage of staff in the care sector, the demands placed on informal carers and the social foundation will increase (RIVM 2018; WRR 2021; TK 2022/2023). It will therefore become increasingly important to ensure informal caregivers do not give up on their care responsibilities and citizens do not become overwhelmed by requests for help (De Boer et al. 2019). All of this calls for a long-term vision and creative solutions from the government, municipalities, employers, professionals, informal carers and citizens themselves.

Literatuur

- Baar, Jeroen van, Nina Bos, Jeannet Kramer en Laura Shields-Zeeman (2022). *Sociale determinanten van mentale gezondheid. Een kennissynthese*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Bakker, Ina, Kees Bakker, Anke van Dijke en Linda Terpstra (1998). *O&O in perspectief*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Beuningen, Jacqueline van, Moniek Coumans en Linda Moonen (2018). *Het meten van eenzaamheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Boelhouwer, Jeroen en Crétien van Campen (2021). Jeroen en Crétien. In: Eefje Op den Buysch (red.), *Herstelplan zelfredzaamheid* (p. 79-92). Den Haag: Stichting Toekomstbeeld der Techniek.
- Boelhouwer, Jeroen en Frieke Vonk (2020). Kwaliteit van leven. In: Josje Den Ridder, Edith Josten, Jeroen Boelhouwer en Crétien van Campen (red.), *De sociale staat van Nederland: 2020*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 12 augustus 2022 via digitaal.scp.nl/ssn2020/kwaliteit-van-leven.
- Boer, Alice de en Mirjam de Klerk (2013). *Informeel zorg in Nederland. Een literatuurstudie naar mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, Alice de, Inger Plaisier en Mirjam de Klerk (2019). *Mantelzorgers in het vizier. Beleidssignalement mantelzorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, Alice de, Mirjam de Klerk, Debbie Verbeek-Oudijk en Inger Plaisier (2020). *Blijvende bron van zorg. Ontwikkelingen in het geven van informele hulp 2014-2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bolier, Linda (2012). Van geluk naar veerkracht. Kansen voor de geestelijke gezondheid. In: Crétien van Campen, Ad Bergsma, Jeroen Boelhouwer, Jacqueline Boerefijn en Linda Bolier (red.), *Sturen op geluk. Geluksbevordering door nationale overheden, gemeenten en publieke instellingen* (p. 68-73). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bool, Martijn (2013). *Verkenning methoden algemeen maatschappelijk werk*. Utrecht: Movisie. Geraadpleegd 20 juni 2022 via www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Verkenning_methoden_AMW%20%5BMOV-716365-00%5D.pdf.
- Bredewold, Femmianne (2014). *Lof der oppervlakkigheid: Contact tussen mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking en buurtbewoners*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Bucx, Freek, Evelien Eggink en Mirjam de Klerk (2023). *Meer zicht op ouders. Zorgen, problemen en hulpbronnen van ouders van minderjarige kinderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Campen, Crétien van, Frieke Vonk en Theo van Tilburg (2018). *Kwetsbaar en eenzaam? Risico's en bescherming in de ouder wordende bevolking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Campen, Crétien van en Martin Olsthoorn (2022). *Meedoen aan de samenleving. Naast kunnen en moeten ook een kwestie van willen en mogen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CBS (2021a). *Wmo-cliënten; type maatwerkarrangement, regio, 2015-2020* (StatLine). Geraadpleegd 12 augustus 2022 via opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83262NED/table?ts=1639381233029.
- CBS (2021b). *Arbeidsdeelname; positie in het huishouden* (StatLine). Geraadpleegd 28 september 2022 via opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82956NED/table?ts=1664377396619.
- CBS (2021c). Kenmerken van huishoudens met geregistreerde problematische schulden (StatLine). Geraadpleegd 4 oktober 2022 via dashboards.cbs.nl/v3/SchuldenproblematiekInBeeld.
- CBS (2022a). *Schuldenproblematiek In Beeld*. Geraadpleegd 7 november 2022 via dashboards.cbs.nl/v3/SchuldenproblematiekInBeeld.
- CBS (2022b). *Vooraf jongeren emotioneel eenzaam in 2021* (nieuwsbericht, 29 september 2022). Geraadpleegd 30 september 2022 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/39/vooral-jongeren-emotioneel-eeenzaam-in-2021.
- CPB (2023). *Centraal Economisch Plan 2023*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CRM (2022). *Handreiking Provincies, gemeenten en het VN-verdrag handicap*. Utrecht: College voor de Rechten van de Mens.
- Dam, Mark van, Ewout Bückmann, Femke Polman en Lai van Beek (2022). *Stand van de uitvoering 2022*. Den Haag: VNG Realisatie.
- Doove, Sophie, Alderina Dill, Manon Joosten en Bram Rouw (2018). *Uitstroom uit de langdurige bijstand*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Duyndam, Joachim (2016). Veerkracht, een bijdrage aan de theorievorming. In: *Geron*, jg. 18, nr. 3, p. 58-61.
- Eggink, Evelien, Isolde Woittiez en Mirjam de Klerk (2020). *Maatwerk in meedoen. Een vergelijking van zelfredzaamheid, hulpbronnen en kwaliteit van leven tussen mensen met en zonder een verstandelijke beperking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Feijten, Peteke, Roelof Schellingerhout, Mirjam de Klerk, Anja Steenbekkers, Peggy Schyns, Frieke Vonk, Anna Maria Marangos, Alice de Boer en Liesbeth Heering (2017). *Zicht op de Wmo 2015. Ervaringen van melders, mantelzorgers en gespreksvoerders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Geppert, Christian en Sander Muns (2023). *Verhoging van minimumloon en bijstand als wondermiddel voor welvaart en welbevinden van de lage inkomensgroep? Een ex-ante analyse van de gevolgen van de beleidswijziging in 2023/24 voor inkomen, gezondheid en welzijn*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gool, Marc van, Maroesjka Versantvoort, Lonneke van Noije, Debbie Verbeek-Oudijk, Andries van den Broek en Crétien van Campen (2022). *Reflectie op het regeerakkoord 2021-2025 vanuit het burgerperspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jong-Gierveld, Jenny de en Frans Kamphuis (1985). The development of a Rasch-type loneliness-scale. In: *Applied Psychological Measurement*, jg. 9, nr. 3, p. 289-299.
- Jong-Gierveld, Jenny de en Theo G. van Tilburg (2008). De ingekorte schaal voor algemene, emotionele en sociale eenzaamheid. In: *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, jg. 39, nr. 1, p. 4-15.
- Klerk, Mirjam de (2014). Verschillen in maatschappelijke participatie in 2012. In: Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaike den Draak, Alice de Boer en m.m.v. Jurjen Iedema, *De Wmo in beweging. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (p. 239-253). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, Mirjam de, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier en Peggy Schyns (2014). *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, Mirjam de, Alice de Boer, Inger Plaisier en Peggy Schyns (2017). *Voor elkaar? Stand van de informele hulp in 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, Mirjam de, Martin Olsthoorn, Inger Plaisier, Joep Schaper en Fieke Wagemans (2021). *Een jaar met corona. Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, Mirjam de, Evelien Eggink, Patricia van Echtelt, Mariska Kromhout en m.m.v. Esther van den Berg (2022). *Uitdagingen in het sociaal domein. Nieuwe gemeentebesturen aan zet*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Knapen, Jill, Alexander Haarmann, Rosa Grosscurt en Hennie Boeije (2020). *Meedoen in de samenleving 2008 - 2018. Update kerncijfers Participatiemonitor*. Utrecht: Nivel.
- Kromhout, Mariska, Nora Kornalijnslijper en Mirjam de Klerk (red.) (2018). *Veranderde zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kromhout, Mariska, Patricia van Echtelt en Peteke Feijten (2020). *Sociaal domein op koers? Verwachtingen en resultaten van vijf jaar decentraal beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kromhout, Mariska, Evelien Eggink en Patricia van Echtelt (2021). *Kwetsbare groepen in het sociaal domein. Signalement*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 12 juni 2022 via digitaal.scp.nl/pdf/16-04-2021/kwetsbare-groepen-in-het-sociaal-domein.pdf.
- Marangos, Anna Maria (2018). *Maatschappelijke ondersteuning: keuzes van cliënten en beleid van gemeente*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Menting, Juliane, Ellen Zonneveld, Lex Hulsbosch, Claire Aussems en Hennie Boeije (2021). *Monitoring Onbeperkt meedoen! Eindrapportage overkoepelende indicatoren: 2016-2020*. Utrecht: Nivel.
- Mooij, Martine de, Dion Dieleman en Sabrina de Regt (2020). *Jaarrapport integratie 2020*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Movisie (2021). *Balansmodel voor mantelzorgers* (infographic). Geraadpleegd 17 oktober 2022 via www.movisie.nl/publicatie/infographic-balansmodel-mantelzorgers.
- Movisie (2022). *Eenzaamheid* (themapagina). Geraadpleegd 18 november 2022 via www.movisie.nl/eenzaamheid.
- Nederlandse Arbeidsinspectie (2022). *Spiegel Bestaanszekerheid 2022*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken.

- NJi (2014). *Eenoudergezinnen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd 3 oktober 2022 via www.nji.nl/sites/default/files/2021-07/Eenoudergezinnen.pdf.
- Pearlin, Leonard I. en Carmi Schooler (1978). The Structure of Coping. In: *Journal of Health and Social Behavior*, jg. 19, nr. 1, p. 2-21.
- Plaisier, Inger en Maaïke den Draak (2021). *Passende zorg voor ouderen thuis: knelpunten in kaart*. Geraadpleegd 25 januari 2022 via www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/07/08/passende-zorg-voor-ouderen-thuis.
- Plaisier, Inger en Mirjam de Klerk (2015). *Zicht op zorggebruik. Ontwikkelingen in het gebruik van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging en verpleging tussen 2004 en 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, Evert en Jeroen Boelhouwer (2016). *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, Evert en Jeroen Boelhouwer (2017). *Overall rapportage sociaal domein 2016. Burgers (de)centraal*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pommer, Evert, Jeroen Boelhouwer, Evelien Eggink, Anna Maria Marangos en Ingrid Ooms (2018). *Overall rapportage sociaal domein 2017. Wisselend bewolkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Putman, Lisa en Isolde Woittiez (2020). *Meer meedoen. Inzicht in de onderwijs- en arbeidsmarktdeelname van mensen met een licht verstandelijke beperking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Putman, Lisa, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink (2017). *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2016. Ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Putters, Kim (2021). *Nieuwe bestuurscultuur begint bij herijking van het sociaal contract* (Van Slingelandtleding, 4 november 2021). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, Josje den, Edith Josten, Jeroen Boelhouwer en Crétien van Campen (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. Den Haag: Sociaal en cultureel Planbureau.
- RIVM (2018). *De mentale druk op jongeren lijkt toe te nemen (vtv-2018)*. Geraadpleegd 15 januari 2022 via www.vtv2018.nl/druk-op-jongeren.
- RIVM (2020). *Impact van de eerste COVID-19 golf op de reguliere zorg en gezondheid Inventarisatie van de omvang van het probleem en eerste schatting van gezondheidseffecten (rapport 2020-0183)*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Geraadpleegd 26 juli 2022 via www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2020-0183.pdf.
- Roos, Anne-Fleur, Maaïke Diepstraten en Rudy Douven (2021). *When financials get tough, life gets rough? Problematic debts and ill health*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Roos, Simone de, Klarita Sadiraj, Saskia Keuzenkamp, Angela van den Broek, Ellen Kleijnen en Sander Bot (2013). *Terecht in de jeugdzorg: voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roos, Simone de, Freek Bucx en Esther van den Berg (2021). *Sociale netwerken van ouders. Steun bij de opvoeding en andere ouderschapstaken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RVS (2021). *Machtige mensbeelden. Kiezen voor menswaardig bestaan*. Den Haag: Raad voor Volksgezondheid & Samenleving.
- Schellingerhout, Roelof, Evelien Eggink, Jeroen Boelhouwer en Ingrid Ooms (2021). *Voorzieningen in 3D. Gebruik van voorzieningen in het sociaal domein 2015-2019 vanuit verschillende perspectieven: personen, huishoudens, regio's en trends*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schuijt-Lucassen, Norma Y. en Dorly J.H. Deeg (2006). Verlies van regie over het leven. Voorspellende factoren. In: *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, jg. 37, nr. 6, p. 304-313 (doi.org/10.1007/BF03074813).
- SCP (2021). *Koersen op de samenleving. Maatschappelijke opgaven en kansrijke oplossingen door de bril van burgers bezien*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd 15 januari 2022 via digitaal.scp.nl/pdf/16-04-2021/koersen-op-de-samenleving.pdf.
- SCP (2022). *Open brief Sociaal en Cultureel Planbureau aan de Tweede Kamer ten behoeve van de Algemene Politieke Beschouwingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Smith, Bruce W., Jeanne Dalen, Kathryn Wiggins, Erin Tooley, Paulette Christopher en Jennifer Bernard (2008). The Brief Resilience Scale: Assessing the Ability to Bounce Back. In: *International Journal of Behavioral Medicine*, jg. 15, nr. 3, p. 194-200 (doi.org/10.1080/10705500802222972).

- TK (2012/2013). *Regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen (Jeugdwet)*. Voorstel van wet. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 33684, nr. 2.
- TK (2013/2014a). *Regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang (Wet maatschappelijke ondersteuning 2015)*. Memorie van toelichting. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, 33841, nr. 3.
- TK (2013/2014b). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) en van de begrotingsstaten van Wonen en Rijksdienst (XVIII) voor het jaar 2013*. Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 19 februari 2013. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, 33400 VII, nr. 59.
- TK (2022/2023). *Mantelzorg*. Brief van de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport van 30 september 2022. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022/2023, 30169, nr. 73.
- Tummers, Maartje, Jan-Willem Bruggink en Christianne Hupkens (2022). *Zorguitstel en zorgmijding in coronatijden*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Verbeek-Oudijk, Debbie, Sarah Hardus, Andries van den Broek en Mark Reijnders (red.) (2023). *Sociale en Culturele Ontwikkelingen. Stand van Nederland 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- VN (2016). *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap*. New York: Verenigde Naties.
- VNG (2015). *Algemene voorziening in de Wmo 2015 (factsheet)*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Geraadpleegd 11 oktober 2022 via vng.nl/files/vng/publicaties/2015/20150831_factsheet_algemene_voorziening_in_de_wmo.pdf.
- VNG (2021). *Overzicht praktijkvoorbeelden*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Geraadpleegd 25 november 2022 via vng.nl/praktijkvoorbeelden/een-tegen-eenzaamheid.
- Vrooman, Cok, Mérove Gijsberts en Jeroen Boelhouwer (2014). *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, Cok, Jeroen Boelhouwer, Jurjen Iedema en Ab van der Torre (2023). *Eigentijdse ongelijkheid. De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal. Vershil in Nederland 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- VVD, D66, CDA en ChristenUnie (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021-2025*. Den Haag: Rijksoverheid.
- VWS (2018a). *Programma Onbeperkt meedoen!* (programmapagina) Geraadpleegd 1 april 2022 via www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechten-van-mensen-met-een-handicap/programma-onbeperkt-meedoen.
- VWS (2018b). *Actieprogramma Eén tegen eenzaamheid*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Geraadpleegd 12 september 2022 via www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2018/03/20/actieprogramma-eeen-tegen-eenzaamheid.
- VWS (2022). *Eén tegen eenzaamheid. Actieprogramma 2022-2025*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Geraadpleegd 10 december 2022 via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/09/28/eeen-tegen-eenzaamheid-2022-2025.
- Wennekers, Annemarie, Jeroen Boelhouwer, Crétien van Campen en Jeanet Kullberg (red.) (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Woittiez, Isolde, Evelien Eggink en Debbie Verbeek-Oudijk (2019a). *Wat als zorg wegvalt. Een simulatie van alternatieven voor zorg en ondersteuning voor mensen met een gezondheidsbeperking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Woittiez, Isolde, Evelien Eggink en Michiel Ras (2019b). *Het aantal mensen met een licht verstandelijke beperking: een schatting. Notitie ten behoeve van het IBO-LVB*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WRR (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- WRR (2021). *Kiezen voor houdbare zorg. Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Geraadpleegd 4 januari 2022 via www.wrr.nl/adviesprojecten/houdbare-zorg/documenten/rapporten/2021/09/15/kiezen-voor-houdbare-zorg.

Dit is een uitgave van:

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl

50 jaar spiegel
van de
samenleving

